

Микола Боровський

НАЦІОНАЛЬНО-СОЦІАЛЬНІ
ПЕРЕГРУПОВАННЯ ЛЮДНОСТІ МІСТА КИЇВА
В ПОРЕВОЛЮЦІЙНИХ ЧАСАХ

(1917 — 1923)

Вересня 16-го 1917 року київське міське Статистичне Бюро зробило перепис людности міста Київва. Для характеристики всіх сторон життя киян цей перепис повинен був дати величезний матеріал, в якому цікавлять нас головню національна та соціяльна сторони складу людности. На жаль, далеко не всі дані цього перепису вдалося нам обробити як треба, а тим більш опублікувати.

А тим часом вони надзвичайно, виключно цікаві, бо характеризують національну й соціяльну структуру суспільства за місяць до соціяльної революції, ще й до того вони є чи не одним матеріалом цього роду, щоб порівняти їх з даними останнього перепису київського населення, що було зроблено 15-го березня 1923 року, себ-то через 5½ років після Жовтневої революції. В результаті такого порівняння ми можемо зробити висновок про ті зміни в соціяльній структурі головних національностей Київва, що були наслідком нового політичного та соціяльного ладу.

Опубліковані матеріали перепису 1923 року відносяться головню до соціяльного складу людности міста Київва без уваги на національність її. Авторів цих рядків пощастило, дякуючи ласкавій допомозі завідуючого відділом демографії київського Губстатбюро М. Р. Ходоса, ознайомитися з неопублікованими матеріалами цього перепису, що відносяться до національного складу населення.

Дальше розроблення цих даних, в межах питання, що ми його собі поставили, дає змогу порівняти аналогічні дані переписів 1917 та 1923 рр., отже ближче підійти до того питання, що нас цікавить,— а саме про зміни в соціяльній структурі головних національностей міста Київва в пореволюційний період 1917—1923 років.

І. Національний склад та взаємовідношення між чоловіками та жінками людности в 1917 р.

З перепису 1917 р. виявилось, що цивільної людности було в місті Київві всього 467.591, з них 209.086 чоловіків і 258.505 жінок. Головні національності розмістилися в такому порядку: Росіян 231.379, з них 94.496 чоловіків і 136.883 жінок, Українців 76.784, з них 34.873 чоловіків і 41.911 жінок, Євреїв 87.237, з них 40.389 чоловіків і 46.848 жінок, і Поляків 42.819, з них 19.256 чоловіків і 23.563 жінок. З усіх інших національностей ні одна не становить окремої значної величини, а разом вони, додавши сюди й тих, що своєї національності не зазначили, виносять 29.372, з них 20.072 чоловіків і 9.300 жінок.

Отже на кожду тисячу мешканців (цивільного стану) припадало 500 чоловіка Росіян, 164 чоловіка Українців, 186 чоловіка Євреїв, 91 чоловіка Поляків і 60 чоловіка інших і невідомих національностей.

Відношення між чоловіками та жінками в Київві в 1917 році було зовсім инше, аніж воно було в довоєнний період.

В умовах мирного часу в Київві,—як і в інших значних містах кол. Російської держави,—кількість чоловіків помітно перевищувала кількість жінок. Напр., за переписом 1874 року в Київві було 61.448

чоловіків і 55.403 жінки, себ-то на кожну тисячу чоловіків і жінок разом припадало 526 чоловіків і 474 жінки. В 1897 році цивільна людність Київ давала однакову кількість—чоловіків 113.058 і жінок 112.600, себ-то на кожну тисячу чоловіків і жінок разом припадало 501 чоловік і 499 жінок.

В момент перепису 1917 року кількість жінок—258.505 значно перевищує кількість чоловіків—209.086; на кожну тисячу чоловіків і жінок разом припадало 447 чоловіків і 553 жінки.

Таке виключне взаємовідношення між чоловіками й жінками пояснюється з одного боку тим, що велика кількість чоловіків пішла на фронт, а з другого боку тим, що до міста понаїхало багато жінок, які замінили чоловіків-службовців у багатьох установах та канцеляріях, а також у торговельних і промислових підприємствах.

Цю думку потверджує розгляд складу чоловіків та жінок що до їх віку в 1917 році. У віці до 15 років кількість чоловіків була майже однакова з кількістю жінок; у віці з 15 до 40 років кількість жінок у півтора рази була більша за кількість чоловіків; у віці з 40 до 60 років рівновага повстає знову і, нарешті, в осіб старших за 60 років ми спостерігаємо знову значне підвищення кількості жінок.

Війна відтягла чоловіків на фронт,—як розглядати з боку національного,—не однаково рівно. Коли міркувати з взаємовідношення чоловіків та жінок, то війна відтягла на фронт найбільшу кількість чоловіків Росіян, бо в момент перепису чоловіків Росіян було всього 40,8⁰/₁₀₀, а жінок 59,2⁰/₁₀₀. Серед української людности було 43,3⁰/₁₀₀ чоловіків і 56,7⁰/₁₀₀ жінок. У Поляків було 45⁰/₁₀₀ чоловіків і 55⁰/₁₀₀ жінок і в Євреїв 46,3⁰/₁₀₀ чоловіків і 53,7⁰/₁₀₀ жінок. Отже з київської людности світова війна відтягла найбільш чоловіків у Росіян і найменш у Євреїв.

II. Національний склад людности м. Київ і взаємовідношення між чоловіками й жінками в 1923 році.

В 1923 році перепис нарахував усього 398.886 осіб цивільного стану (без групи «армія та флот»), з них чоловіків 183.675 і жінок 215.211. Кількість людей у головних національностей була така: Росіян—144.160, з них 63.445 чоловіків і 80.715 жінок; Українців—101.493, з них 49.328 чоловіків і 52.165 жінок; Євреїв—128.262, з них 58.793 чоловіків і 69.469 жінок; Поляків—12.127, з них 5.151 чоловіків і 6.976 жінок; інших національностей—12.844, з них 6.958 чоловіків і 5.886 жінок.

Виходить, що в 1923 році на кожну тисячу мешканців цивільного стану в Києві випадало: Росіян—362, Українців—254, Євреїв—322, Поляків—30 і інших національностей—32.

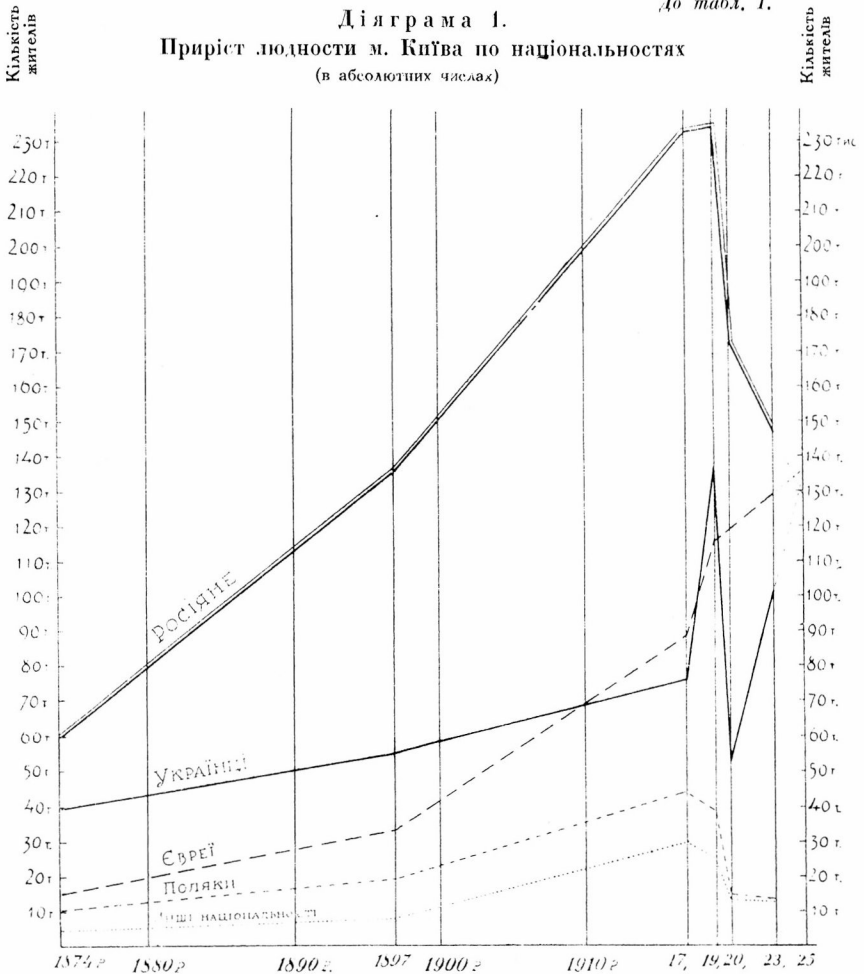
В умовах нового політичного й соціального ладу, за 5¹/₂ років по Жовтневій революції ми бачимо чималі зміни в складі людности Київ. Справді, порівнявши дані останніх 4-ох переписів: 1917, 1919, 1920, 1923 років, дістаємо таблиці №№ 1 та 2. Їх цифрові дані

Таблиця № 1.

Р о к и	Українці	Росіяне	Євреї	Поляки	Інші	Всього осіб цивільного стану
1874	38.553	59.652	13.957	10 409	4.524	127.251
1897	54.674	135.096	32.093	19.233	6.627	244.723
1917	76 784	231 379	87.237	42.819	29.372	467.591
1919	136 923	232.148	114.524	36.828	23.946	544.369
1920	52.443	171.655	117.041	13.820	12.430	366.396
1923	101.493	144.160	128.262	12.127	12.844	398.886

До табл. 1.

Діаграма 1.
Приріст люду м. Київа по національностях
(в абсолютних числах)

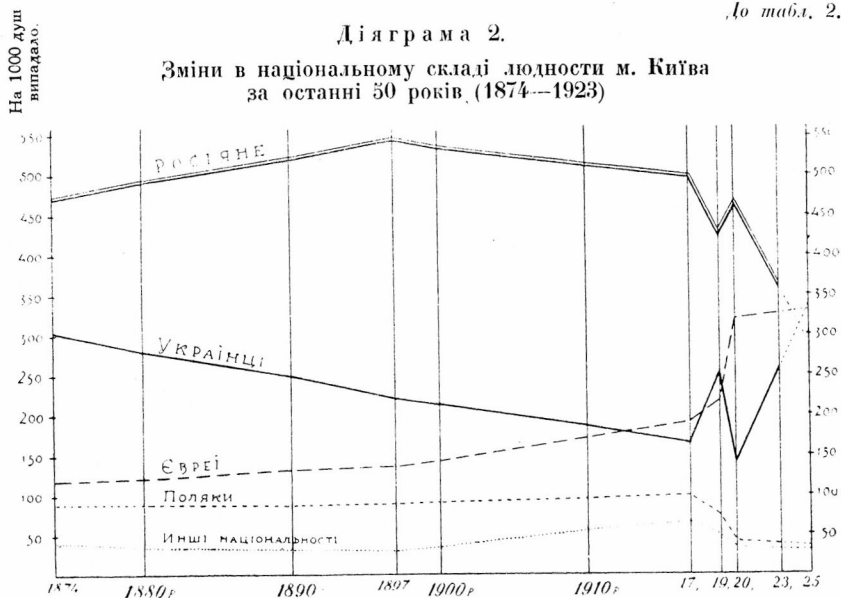
Таблиця № 2.

Р о к и	На 1000 осіб чоловіків і жінок разом припадало					
	Українці	Росіяне	Євреї	Поляки	Інші	Р а з о м
1874	303	470	110	82	35	1000
1897	221	544	130	80	25	1000
1917	164	500	186	91	59	1000
1919	251	427	211	68	44	1000
1920	143	456	319	38	34	1000
1923	254	362	322	30	32	1000
Різниця між 1917 і 1923 рр.	+90	-138	+136	-61	-27	—

До табл. 2.

Діаграма 2.

Зміни в національному складі людности м. Київa за останні 50 років (1874—1923)

повинні освітлити докладніше це питання, особливо коли взяти їх у зв'язку з попередніми переписами 1897 та 1874 рр.

В результаті політичних подій в часи по війні Українці виграли на 1000 чоловіків і жінок разом 90, Росіяне програли 138, Євреї виграли 136, Поляки програли 61 й інші національності загубили 27 осіб на кожну тисячу київської людности.

В значних змінах кількості російської та української національностей по 1917 році ми бачимо наслідки тих політичних подій, що центром їх на Україні опинився Київ з початку революції.

Зменшення темпу приросту російської національності й надзвичайний приріст української з 1917 по 1919 рік можна почасти пояснити тим, що значна кількість мешканців м. Києва, що раніше називала себе Росіянами, з огляду на нову кон'юнктуру, оголосила себе Українцями. Ліквідація гетьманського та петлюрівського періодів з 1919 року привела до значного зменшення кількості Українців на 1920 рік.

Те, що під час Денікінського виступу Київ перейшов з-під одної влади до другої, було причиною значного впливу з Києву всіх національностей крім Євреїв; кількість їх з 1917 року дуже збільшується до 1919 року, а потім до 1923 року продовжує неухильно збільшуватися без усяких знижень за весь період, що ми його як-раз тут розглядаємо.

Кількість Поляків і інших національностей дуже зменшилася: Поляків у $3\frac{1}{2}$ рази, а інших—більш як у два рази.

Взаємовідношення поміж чоловіками та жінками в 1923 році ще не було нормальне: хоч демобілізація зменшила гостру ненормальність 1917 р., але й у 1923 р. взаємовідношення між чоловіками та жінками було ближче до часів війни, аніж до умов мирного часу.

Справді, у віці до 15 років кількість чоловіків майже однакова з кількістю жінок; у віці з 15 до 40 років спостерігаємо так само, як і в даних перепису 1917 р., гостру зміну нормального взаємовідношення між чоловіками та жінками,—а саме кількість жінок значно перевищує кількість чоловіків. Для людности у віці з 40 до 60 років взаємовідношення між чоловіками та жінками знову ніби-то робиться нормальним з невеличкою лише перевагою кількості жінок і нарешті для осіб старших за 60 років ми бачимо звичайну значну перевагу жінок.

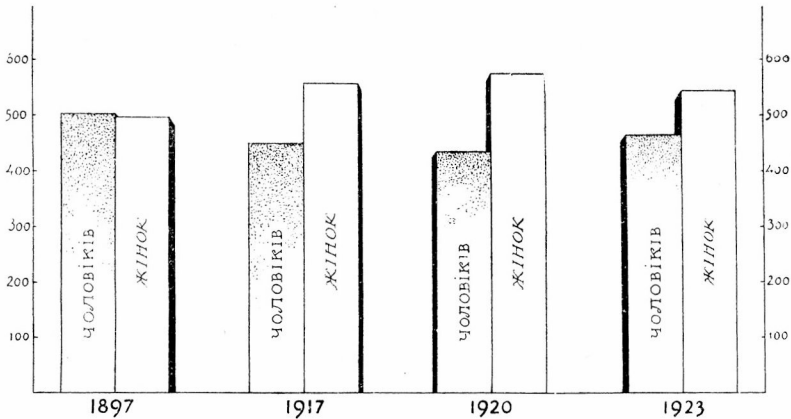
На кожну тисячу населення чоловіків та жінок разом у 1923 році припадало 460 чоловіків і 540 жінок. Хитання у числовому взаємовідношенню чоловіків та жінок в умовах мирного часу, в умовах війни і в пореволюційний період ми можемо простежити на таблиці № 3.

Таблиця № 3.

Роки	На 1000 осіб чоловіків і жінок разом припадало			Роки	На 1000 осіб чоловіків і жінок разом припадало		
	Чоловіків	Жінок	Разом		Чоловіків	Жінок	Разом
1874	526	474	1000	1920	433	567	1000
1917	447	553	1000	1923	460	540	1000

Діаграма 3.

Статьовий склад людности м. Київ перед війною й після війни.

Найбільше зменшення чоловіків у Києві припадає на кінець громадянської війни, себ-то на 1920 рік, хоч де-який вплив на це мала також війна з Поляками, що як-раз закінчилася к часу перепису.

Зменшення чоловічої людности у різних національностей виявилось в 1923 році трохи в іншому вигляді, ніж це було в перепису 1917 р. Найбільше зменшення чоловіків виявилось у Поляків: 42,5% чоловіків на 57,5% жінок. Потім ідуть Росіяне, що мали 44% чоловіків на 56% жінок. На третьому місці опинилися Євреї: 46% чоловіків на 54% жінок і на останньому місці Українці, що виявили найменше зменшення чоловічого населення, а саме 48% чоловіків на 52% жінок.

Зменшення чоловіків може до певної міри показати активність окремих національностей в Києві в період громадянської війни. Коли взяти на увагу, що виключно високе зменшення чоловіків у польської людности може бути віднесено головно на рахунок еміграції до відродженої Польщі, то у відношенню зменшення чоловіків під впливом громадянської війни на першому місці стане знову-таки російська людність (так само, як і в результаті світової війни), на другому місці—єврейська і на третьому—українська людність.

Таблиця № 4 малоє нам зміни у взаємовідношенню чоловіків та жінок у окремих національностей в період до війни, наприкінці світової й громадянської війни і в часи по революції.

Перепис 1897 р. підрахував усю людність, занесши до списків і війська; не маючи даних про національний склад війська, ми були змушені виключити салдатів пропорціонально до кількості окремих національностей. Значну перевагу кількості чоловіків серед Українців,—чого ми не спостерігаємо в інших національностей,—можна пояснити, з одного боку, тим, що фактично мабуть у київських військах Українців було трохи більше, чим їх припало, коли ми пропорціонально

Таблиця № 4.

Р о к и	Припадало на 1000 осіб чоловіків і жінок разом серед							
	Українців		Росіян		Євреїв		Поляків	
	Чолов.	Жінок	Чолов.	Жінок	Чолов.	Жінок	Чолов.	Жінок
1897	532	468	490	510	485	515	470	530
1917	433	567	408	592	463	537	450	550
1920	473	527	411	589	446	554	382	618
1923	486	514	441	559	459	541	425	575

виключали солдатів із загального числа української людности. З другого боку цю обставину можна віднести на рахунок прийшого чоловічого елемента, що йде до Києва на заробітки та в інших справах з близьких до цього місцевостей України.

Взагалі досить певно можна припустити, що в умовах мирного часу в головних національностях можна було спостерегти приблизну рівновагу в кількості чоловіків та жінок, тоді як в інших національностях дуже перевищував елемент чоловічий.

У Росіян і Українців найбільше розходження в кількості чоловіків і жінок (зменшення чоловіків) виявилось в результаті світової війни в 1917 р., у Євреїв—в результаті громадянської війни в 1920 р., у Поляків також у 1920 р., але як наслідок головним чином еміграції та російсько-польської війни, що була як-раз у цьому році.

Дані перепису 1920 р., коли їх розглядати в групах віку і в національностях, як-найкраще потверджують, що зменшення чоловіків відноситься найбільш до призовного віку, відбиваючися, певна річ, на найближчих групах по віку. І справді, во всіх національностях у віці з 20 до 29 років ми бачимо велике зменшення числа чоловіків, що наочно маємо нам таблицю № 5.

Таблиця № 5.

З перепису 1920 р.	Абсолютні числа		На 1000 чоловіків і жінок у всіх літвих групах припадало	
	Чоловіків	Жінок	Чоловіків	Жінок
Все населення	158.901	207.495	434	566
Населення в національностях	У віці з 20 до 29 років було		На 1000 осіб чоловіків і жінок разом у віці від 20 до 29 років	
	Чоловіків	Жінок	Чоловіків	Жінок
Українці	4.266	6.055	413	587
Росіяне	9.658	21.877	306	694
Євреї	7.203	16.024	310	690
Поляки	878	1.853	322	678

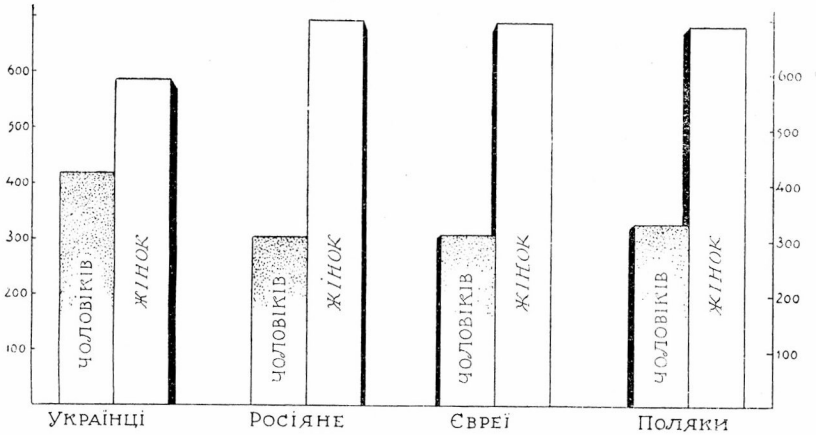
До табл. 5.

Діаграма 4.

Підсумки війни: числові відношення чоловіків і жінок у головних національностей м.Київa, віком 20—29 рр. у 1920 р.

На 1000 осіб
обох статей
припадало

На 1000 осіб
обох статей
припадало

На кожену тисячу всеї людности м. Київa в 1920 р. припадало 434 чоловіки й 566 жінок. Що-ж до віку з 20 до 29 років, то тут розходження між кількістю чоловіків і жінок дуже збільшується: найбільше зменшення чоловіків у цьому віці визначилося у Росіян—306 чоловіків на 694 жінки—і в Євреїв—310 чоловіків на 690 жінок на тисячу чоловіків і жінок.

III. Самодіяльність населення.

Порівнюючи самодіяльне населення в 1917 та 1923 рр., треба взяти на увагу, що ознаки самодіяльності в переписах 17 та 23 років взято не зовсім однакові. Через те, що не можливо безпосередньо й зовсім повно використати дані перепису 1917 р., ми змушені керуватися головно цифровими даними І. Біска, що працював над виясненням соціального складу київського населення за переписом 1917 р.

Щоб надати однакості величиннам, що ми їх порівнюємо, групу «молодше за 10 років», яку було вилучено в окрему групу в перепису 1923 р., доведеться прилучити до несамодіяльних, як це було зроблено в 1917 році.

Перепис 1917 року зарахував до групи самодіяльних всього 458.748 мешканців Київa і з них 240.092 було самодіяльних і 218.656 несамодіяльних; невідомих з соціального їх стану зареєстровано 8.843; всього разом 467.591. Серед самодіяльних було 136.811 чоловіків і 103.281 жінка; серед несамодіяльних 68.757 чоловіків і 149.899 жінок.

На кожну тисячу населення чоловіків і жінок разом припадало 523 самодіяльних і 477 несамодіяльних. Самодіяльність серед чоловіків і жінок була неоднакова,—не зважаючи на те, що світова війна збільшила кількість самодіяльних жінок. На тисячу чоловіків припадало 666 самодіяльних і 334 несамодіяльних; на тисячу жінок—408 самодіяльних і 592 несамодіяльних. Тому що жіноцтво перевищувало в 1917 р. чоловіків, абсолютна кількість самодіяльних чоловіків лише на одну третину перевищувала кількість усіх самодіяльних жінок: 136.811 чоловіків і 103.281 жінка.

Перепис 1923 року зарахував що до самодіяльності й національності 398.886 мешканців; з них самодіяльних було 176.359 і несамодіяльних 222.527. Серед самодіяльних було 115.316 чоловіків і 61.043 жінки. Серед несамодіяльних—68.359 чоловіків і 154.168 жінок. На кожну тисячу людности—разом чоловіків і жінок—припадало 442 самодіяльних і 558—несамодіяльних. На тисячу чоловіків припадало 628 самодіяльних і 372 несамодіяльних; на тисячу жінок: 284 самодіяльних і 716 несамодіяльних.

Визначаючи ці взаємовідношення в малих числах, побачимо, що в 1923 р. з 3-х чоловіків у Києві було 2 самодіяльних і 1 несамодіяльний, а з 4-х жінок майже 3 жінки були несамодіяльні й лише одна самодіяльна.

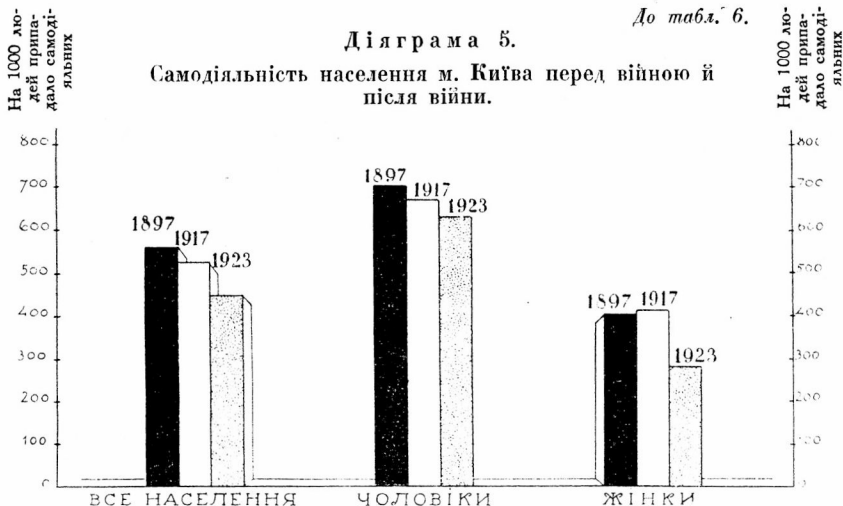
Закінчення війни світової й громадянської, демобілізація й заведення нового політичного й соціального ладу не могли не вплинути на числове взаємовідношення між самодіяльними чоловіками й жінками. Взагалі самодіяльність людности м. Києва в 1923 році значно зменшилася проти 1917 р., а в самодіяльності жінок і чоловіків ми спостерігаємо ще більшу різницю, аніж в умовах мирного часу.

Зміни в самодіяльності людности міста Києва в умовах мирного часу і в результаті війн світової та громадянської ми можемо простежити на таблиці № 6.

Таблиця № 6.

Р о к и	На 1000 осіб чоловіків і жінок разом припадало		На 1000 чоловіків припадало		На 1000 жінок припадало	
	Самод.	Несамод.	Самод.	Несамод.	Самод.	Несамод.
1	2	3	4	5	6	7
1897	554	446	704	296	404	596
1917	523	477	666	334	408	592
1923	442	558	628	372	284	716
Різниця між 1897 і 1917 рр. . .	-31	+31	-38	+38	+4	-4
Різниця між 1917 і 1923 рр. . .	-81	+81	-38	+38	-124	+124
Різниця між 1897 і 1923 рр. . .	-112	+112	-76	+76	-120	+120

До табл. 6.

Де-яке розходження в групуванні населення що до самодіяльності в 1917 і в 1923 рр. не має значного впливу на правдивість загальних висновків з даних цієї таблиці.

Виявилося, що самодіяльність населення, чоловіків і жінок, в 1917 р. знизилася на 31, а в 1923 р. на 112 самодіяльних в порівнянні з 1897 роком; найбільше зниження припадає на час між 1917 і 1923 роками, коли кількість самодіяльних осіб, чоловіків і жінок, знизилася на 81 на тисячу.

В результаті світової війни кількість самодіяльних чоловіків знизилася в Києві на 38 на тисячу, а в результаті громадянської війни—ще на 38, таким чином всього самодіяльність чоловіків знизилася на 76 на тисячу супроти умов мирного часу.

Ще різкіші зміни трапилися з самодіяльністю жінок. В результаті світової війни самодіяльність жінок трохи збільшилася, а саме—на 4 самодіяльних на тисячу всіх жінок. В 1923 році, в умовах нового соціального устрою ми мусимо констатувати колосальне зменшення, упадок кількості самодіяльних жінок, а саме на 124 на тисячу супроти 1917 року і на 120 супроти 1897 р.

Таке різке зниження самодіяльності жінок в 1923 році заслуговує серйозної уваги і вимагає більш детального дослідження причин цього характерного явища. На жаль, розмір і завдання, що намітили ми для цієї статті, не дозволяють детальніше спинитися на цьому питанні.

IV. Самодіяльність головних національностей м. Київa в 1917 р.

Перше, аніж почати розглядати самодіяльність головних національностей, що входили в склад київської людности в 1917 р., треба зауважити, що світова війна відтягла з Київa велику кількість само-

діяльних чоловіків і при тому не однаково з різних національностей. Вище ми згадували, що війна відтягла з Київів найбільш чоловіків Росіян, і потім уже інших національностей в такому порядку: Українців, Поляків і Євреїв. Цей коректив у цьому випадку треба мати на увазі.

З даних перепису 1917 р. найбільш самодіяльних виявилось серед Українців: 43.262 самодіяльних і 33.051 несамодіяльних, що складає на 1000 Українців чоловіків і жінок разом—567 самодіяльних і 433 несамодіяльних. На другому місці опинилися Поляки—23.477 самодіяльних і 18.820 несамодіяльних, себ-то на тисячу Поляків—555 самодіяльних і 445 несамодіяльних. На третьому місці стоять Росіяне: 119.532 самодіяльних і 109.749 несамодіяльних, себ-то на 1000 Росіян припадало 522 самодіяльних і 478 несамодіяльних. На останньому місці опинилися Євреї: 36.853 самодіяльних і 49.800 несамодіяльних, або на 1000 Євреїв—425 самодіяльних і 575 несамодіяльних.

З огляду на те, що з перепису 1917 р. не можливо використати точні дані що до дрібних груп самодіяльної людности,—а саме тих, що були в опіці когось, стипендіятів і пенсіонерів, а також невідомих з соціального стану їх,—з поділом на чоловіків і жінок і на різні національності, та й загальна сума їх ледве перевищує 3 відсотки всієї людности м. Київів,—нам доведеться у питанню про те, як розподіляється самодіяльна людність головних національностей, обмежитися розглядом основних груп населення. Що-ж до згаданих дрібних категорій, то ми зараховуємо їх до несамодіяльної частини, і через те відповідно збільшиться в 1917 р. кількість несамодіяльних і втратить кількість самодіяльних.

Отже треба зважати на це в дальшому розгляді. Серед чоловіків найбільше було самодіяльних у Поляків—66,3 відсотки, потім у Українців—64,4 відсотки, далі йдуть Росіяне—59,8 відсотків, і, нарешті, Євреї—58,8 відсотків.

Серед жінок найбільш самодіяльних було Українок, їх було всього 42,9 відсотків самодіяльних жінок, на другому місці були Росіянки—40 відсотків самодіяльних, на третьому місці Польки—36,2% самодіяльних і найдалі від усіх Єврейки—23,9% самодіяльних.

V. Самодіяльність головних національностей м. Київів в 1923 р.

Перепис 1923 року маює нам трохи инакше самодіяльність головних національностей м. Київів. На першому місці стоять Поляки, що мали 6.433 самодіяльних і 5.694 несамодіяльних; виходить, що на 1000 Поляків припадало 530 самодіяльних і 470 несамодіяльних. Друге місце належало Росіянам, що мали 67.247 самодіяльних і 76.813 несамодіяльних, себ-то на 1000 Росіян припадало 466 самодіяльних і 534 несамодіяльних. На третьому місці опинилися Українці: 46.368 самодіяльних і 55.425 несамодіяльних,—отже на тисячу Українців припа-

дало 456 самодіяльних і 544 несамодіяльних. На четвертому місці, як і в 1917 р., стоять Євреї, що мали 48.979 самодіяльних і 79.283 несамодіяльних, значить на 1000 Євреїв припадало 382 самодіяльних і 618 несамодіяльних.

Серед чоловіків найбільше самодіяльних було в Поляків—74⁰/₀, потім ідуть Українці—64,3⁰/₀, Росіяне—64,2⁰/₀ і Євреї—57,4⁰/₀.

Серед жінок найбільш самодіяльними виявили себе Польки—38,9⁰/₀ самодіяльних; у Росіян самодіяльних жінок було 32,8⁰/₀; серед Українок 28⁰/₀ і серед Єврейок—21,8⁰/₀.

Порівнюючи наведені тут дані про самодіяльність головних національностей м. Київa в 1917 та 1923 рр., ми бачимо, що у чоловіків і жінок, взятих разом, виникли значні зміни: Українці перейшли з 1-го місця на 3-є, Поляки з другого на перше і Росіяне з третього на друге місце. Серед чоловіків Українці, що були в 1917 р. на другому місці, в 1923 р. віддали його Росіянам, тоді як Поляки зберегли своє перше місце, а Євреї останнє. Серед жінок Польки з 3-го місця в 1917 р. пересунулися в 1923 р. на перше місце, помінявшися місцями з Українками, що перейшли з 1-го місця в 1917 р. на 3-є в 1923 р. Росіянки й Єврейки залишилися на своїх попередніх місцях—Росіянки на другому місці й Єврейки на останньому.

Взагалі Євреї що до самодіяльності незмінно зберігають свої останні місця як серед чоловіків, так і серед жінок.

VI. Найголовніші заняття самодіяльного населення м. Київa.

Щоб точніше визначити зміни, які відбулися в пореволюційний період соціального групування, приймемо той розподіл самодіяльного населення на соціалні категорії, які ми мали з перепису 1923 р., і постараємося як мога ближче підвести до них групування, що відомі нам з перепису 1917 р.

Треба зауважити, що з даних перепису 1917 р. службовців і прислуги було в дійсності трохи більше, а робітників відповідно менше, бо студуючи цей перепис виявлено, що двірники, швайцари й кур'єри, яких перепис 1923 р. зарахував до групи «прислуга», і пожарні та міліціонери, яких перепис 1923 р. відніс до «службовців»,— в 1917 р. були вміщені до групи «робітників».

З другого боку педагоги й медики, що були на службі суспільній чи державній, увійшли в перепису 1917 р. до групи «вільні професії», і через те група службовців була штучно знижена, а група «вільні професії» відповідно збільшена.¹

В 1917 р. в самодіяльній людності м. Київa головною групою були робітники; кількість їх складала 34,7 відсотків всієї самодіяльної людности.

Решта груп ідуть у такому порядку: 2) службовці—24,5⁰/₀, 3) господарі—12,1⁰/₀, 4) прислуга—10,6⁰/₀, 5) особи вільних про-

¹ П. Биск, «К вопросу о социальном составе населения Киева в 1917 г.».

фесій — 7,9%, 6) утриманці — 4,4%, 7) безробітні — 3,8%, 8) рантьє — 1,1% і інші 1,0%.

В 1923 р., коли запанував новий соціальний лад, значно зменшилася кількість робітників, прислуги, рантьє та осіб вільних професій. Трохи зменшилася кількість службовців. Господарі дали невеличке збільшення. Колосально збільшилася кількість безробітних. В перепису 1917 р. групи безробітних належало 7-е місце, а в перепису 1923 р. вона займає 3-є місце, збільшившись більш як в чотири рази.

Щоб наочніше зазначити перегрупування, що відбулося за цей період 1917—1923 рр., даємо тут таблицю № 7.

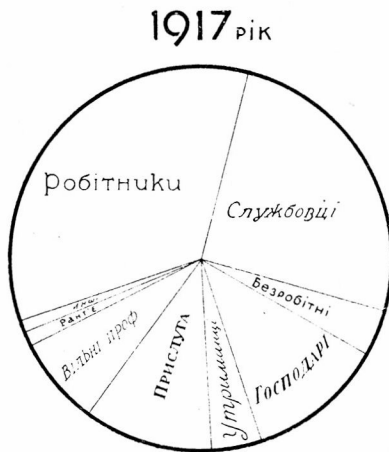
Таблиця № 7.

Р о к и	На 1000 самодіяльних чоловіків і жінок припадало:									
	Робітників	Службовців	Безробітних	Господарів	Утриманців	Прислуги	Вільних профес.	Рантьє	Інших	Разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1917	347	245	38	121	44	106	79	11	10	1000
1923	259	227	157	135	88	48	34	5	48	1000
	-88	-18	+119	+14	+44	-58	-45	-6	+38	

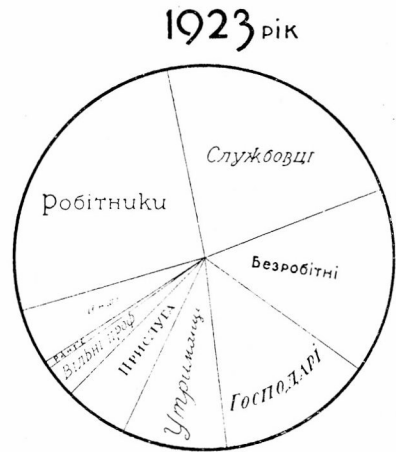
До табл. 7.

Діаграми 6 і 7.

Головні заняття самодіяльної людности.

6.

7.

Нац.-соціальні перетрунов. людности м. Київ

Отже ми бачимо, що за період, який ми оце розглядаємо, в кожній тисячі самодіяльної людности стало менше на 88 робітників, 18 службовців, 6 рантє, на 58 прислуги і на 45 осіб вільних професій. В той же час на кожную тисячу самодіяльних стало більше: на 119 безробітних, 44 утриманці, 14 господарів і 38 осіб з «іншими заняттями».

Розподіл людности Київ на окремі значні галузі праці в 1923 р. дуже переминівся порівнюючи з 1917 р., а тим більш з довоєнними часами.

В перший період революції, що збігся з переписом 1917 р., умови життя, певна річ, уже не були ті самі, якими вони були в мирний час, але тоді життя ще зберегло ту саму основу, а саме—торгівлю й промисловість.

В 1897 році в торгівлі м. Київ було занято 13.870 осіб і в промисловості—35.853 особи, а це виносило для усеї цивільної людности Київ—6,1 і 16,0%, а разом 22,1%. В той же час у транспорті було занято 6.561, себ-то 2,9% і на державній службі—8.071 мешканець, або 3,6%.

Виходить, що транспорт і державна служба базувалися на порівнюючи широко розвинених промисловості й торгівлі і, як взяти їх разом, відносилися як 6,5:22,1.

В 1917 р. виявилося, що в торгівлі занято 31.018 мешканців м. Київ, себ-то 6,6% усеї цивільної людности; в промисловості 57.220 осіб або 12,2%, в транспорті 33.281, себ-то 7,1% і на державній службі—30.838¹ або 6,4%.

Отже через 25 років і головно в результаті світової війни ми спостерігаємо значні зміни, але державна служба й транспорт все-таки й далі базувалися на торгівлі й промисловості, бо кількість осіб, що були заняті на державній службі й транспорті, складала 13,6%, а кількість осіб, що були заняті в торгівлі й промисловості,—18,8% усеї цивільної людности.

В 1923 р. ми бачимо зовсім инше: з головних галузей праці перше місце зберегла за собою промисловість—29.187 чоловіка або 7,3%, одначе зменшившиися в 2 рази порівнюючи з мирним часом і на 40%, як порівняти з 1917 р.

Друге місце що до кількості занятих осіб належало державній службі—25.138, себ-то 6,3%, що виросла мало не в два рази, як порівняти її з 1897 р., і майже не переминилася порівнюючи з 1917 р. В транспорті було занято 21.050 мешканців, або 5,3%, що являє собою величезне збільшення порівнюючи з мирним часом і рівночасно значне зменшення порівнюючи з 1917 р.

На останньому місці опинилася торгівля, що дуже зменшилася, коли порівняти як з умовами мирного часу, так і з 1917 р.

Як взяти разом державну службу й транспорт у 1923 р., то вони відносилися до промисловості й торгівлі як 11,6:11,1. Порівнюючи

¹ В це число увійшли й особи духовного стану.

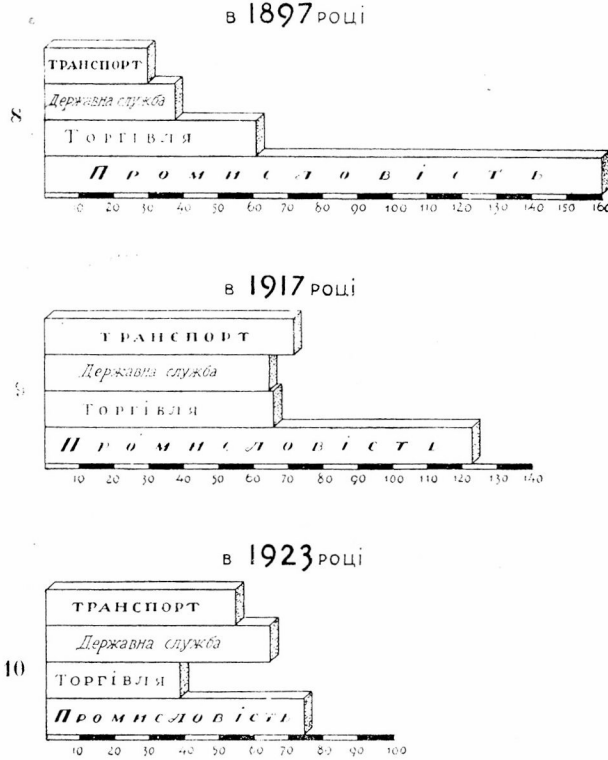
Микола Боровський

До табл. 8.

Діаграми 8, 9, 10.

Головні галузі праці що до кількості зайнятих осіб.

На 1000 цивільної людності припадало:

це відношення, ми бачимо, які великі й до того ненормальні зміни відбулися за останні роки в розподілі населення Києва на головні галузі праці.

В 1897 р. взагалі в головних галузях праці працювало 28,6% всієї цивільної людності, в 1917 р.—32,4% і в 1923 р.—22,7%. Як взяти на увагу, що решту галузей праці, дрібніших (страхові тов-ства, приватні банки, технічні контори і т.инше) к часу перепису 1923 р. було майже совсім анульовано, то стане зрозумілим прогресивне збільшення кількості безробітних.

Зміни, що відбулися за цей період, наочно малює нам таблиця № 8:

Таблиця № 8.

Р о к и	На 1000 цивільного населення припадало зайнятих осіб				Разом на 1000 меш- канців було зайнято в го- ловні галуз. праці
	В промисло- вості	В торгівлі	В транс- порті	На держав- ній службі	
1	2	3	4	5	6
1897	160	61	29	36	286
1917	122	66	71	65	324
1923	73	38	53	63	227
Різниця між 1897 і 1923 рр.	-87	-23	+24	+27	-59
Різниця між 1917 і 1923 рр.	-49	-28	-18	-2	-97

VII. Соціалні групування головних національностей м. Київ.

Соціалні склади головних національностей в 1917 р. значно різнилися один від одного. Найдемократичнішу групу складала Українці, бо в їх соціалній структурі було найбільш робітників—17.500, або 42,3% й домової прислуги—6.243, або 15,1% і найменша кількість рантьє—290, себ-то 0,7%, вільних професій—2.072, себ-то 5,0% і службовців 9.650, себ-то 23,3%.

Найбільш виразно відокремлену й до того буржуазну групу являла собою Євреї, що дали в три рази більший, як у інших націй, відсоток господарів—29,7 (10.746), найменший відсоток робітників—20,2 (7.350) і зовсім малий відсоток домової прислуги—2,1% (773), що в 5 разів менший за такий же відсоток у інших націй. Відносна кількість службовців в Євреїв—9.980 або 27,5% була нижчою, аніж у Поляків, і вищою, аніж у Росіян. Треба зазначити, що більша частина Євреїв-службовців працювала в торговельно-промислових закладах і лише дуже мала кількість їх працювала в державних і суспільних установах.

Відносна кількість осіб вільних професій у Євреїв була вища (4.585 або 12,6%), ніж у решти націй, зокрема вища, ніж у Українців в 2½ рази. Але хоч склад єврейського населення був без усякого сумніву більш буржуазний, як у інших націй, відсоток рантьє визначився у дуже малій цифрі 0,9% (314), тоді як середній відсоток рантьє у всей кількості людности був 1,21, а в польської людности—3%.

Проте треба зауважити, що в категорію рантьє попадали переважно великі землевласники, серед яких у Києві домінували Поляки й майже не було Євреїв. А більша частина домовласників і осіб, що мали капітали в грошах, серед яких було багато й Євреїв, мали якийсь самостійний промисел чи службу, де й реєструвалися.

Самодіяльна частина російської людности не мала якихось характеристичних властивостей, займаючи друге місце в групі робітників (40.150 чоловіка, себ-то 35,5%), домової прислуги (15.953, або 14,1%), господарів (11.710, або 10 3%) і рантьє (1.407, або 1,2%).

Що-ж до Поляків, то вони були буржуазно-інтелігентською групою: вони мали найвищий відсоток службовців (6.340, або 28,8%) і рантьє (651, себ-то 3,0%) і досить високий відсоток осіб вільних професій (2.210, або 9,9%). Проте робітники серед польської людности займали значне місце, складаючи 33,9% (7.400) всіх самодіяльних Поляків.

Безробітних у відсотковому відношенню до всей самодіяльної людности мали найменш Українці, а саме 3,6 відсотків, у Росіян виявилася безробітних 3,8 відсотків, у Поляків 5,0% і в Євреїв найбільш—7%, отже в два рази більше, як у Українців. Треба взяти на увагу, що з загальної кількості безробітних—9.759, що їх нарахував перепис 1917 р., треба виключити 3.468 чоловіка, що хоч були віднесені до цієї групи, але були фактично безробітними через фізичну не-

здатність до праці, через хворобу чи старість. Коли внести такий коректив, то кількість безробітних у 1917 р. зменшиться більш як на одну третину.

Розподіл соціальних груп самодіяльної людности міста Києва серед головних націй за переписом 1917 р. освітлює докладніше оця таблиця.

Таблиця № 9.

Націо- нальність	Робітни- ки		Службов- ці		Прислуга		Госпо- дарі		Вільні пр.		Безробіт.		Рантьє	
	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Українці	17500	42,3	9650	23,3	6243	15,1	4105	10,0	2072	5,0	1486	3,6	290	0,7
Росіяне .	40150	35,5	30520	27,0	15953	14,1	11710	10,3	9113	8,1	4212	3,7	1407	1,2
Поляки .	7400	33,9	6340	28,8	2518	11,4	1730	8,0	2210	9,9	1091	5,0	651	3,0
Євреї . .	7350	20,2	9980	27,5	773	2,1	10716	29,7	4585	12,0	2574	7,0	314	0,9

Зміни, що відбулись в соціальній структурі київської людности за час з 1917 по 1923 рік, зовсім неоднаково одбилися в соціальному складі окремих національностей. Мабуть одні й ті самі політичні і соціальні фактори різно впливали на соціальний склад кожної національності.

Щоб порівняти дані перепису 1917 р., візьмомо цивільне самодіяльне населення Києва в 1923 р. в тому-ж групуванні, себ-то без груп «інші заняття» та «члени родини, що підсобляють».

Що до рантьє, то хоч вони й фігурують в перепису 1923 р. як частина групи «інші заняття», але абсолютна кількість їх не тільки надзвичайно мала, особливо коли їх брати в окремих національностях, але й якість надзвичайно різниться від того становища, яке займала ця група в 1917 р., отже найкраще (щоб як-найменше помилитися) вважати, що вона зовсім не існує, себ-то рівна нулю. Щоб зазначити соціальний склад головних національностей в 1923 р., наводимо таблицю № 10.

Щоб вигідніше було порівнювати дані переписів 1917 і 1923 років, даємо таблицю № 11.

Найбільш демократичною нацією, як і в 1917 р., виявили себе Українці, що мали найбільшу кількість робітників і прислуги, хоч з другого боку треба зазначити збільшення буржуазної групи «господарів» за рахунок зменшення кількості робітників. І справді, кількість службовців не перемінилася, але кількість робітників зменшилася на 36, прислуги на 78 і осіб вільних професій на 31 на 1000 людей, а кількість господарів збільшилася на 28 чоловік на тисячу.

Найбільш тривкою що до соціального складу треба визнати єврейську націю. В головних групах ми спостерігаємо тут досить рівне

Таблиця № 10.

Соціал. склад Націо- нальність	Робітники		Службовці		Прислуга		Господарі		Вільн. пр.		Безробітні	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Українці	14770	38,7	8929	23,3	2798	7,3	4915	12,8	738	1,9	6093	16,0
Росіяне	19331	33,1	17416	29,8	4349	7,4	5689	9,7	1297	2,2	10342	17,8
Поляки	1877	34,9	1193	22,2	497	9,2	726	13,5	123	2,2	969	18,0
Євреї	8079	18,6	10567	24,5	610	1,4	11229	26,0	3532	8,2	9332	21,3
Інші нац	1620	27,0	1650	27,5	332	5,5	1176	19,6	358	6,0	875	14,5
Разом	45677	—	39755	—	8586	—	23735	—	6048	—	27611	—

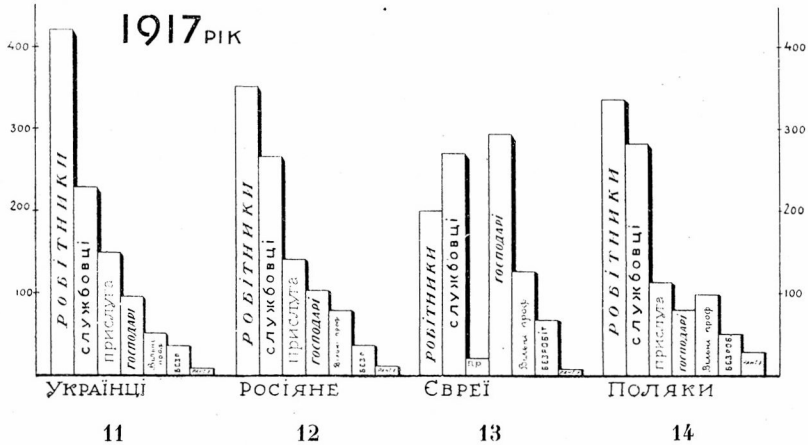
Таблиця № 11.

Національність	Роки	На 1000 осіб чоловіків і жінок разом у самодіяльному складі населення припадало:							
		Робіт-ники	Служ-бовці	Прис-луга	Госпо-дарі	Вільні проф.	Без-робіт.	Рантьє	
Українці	1917	423	233	151	100	50	36	7	
	1923	387	233	73	128	19	160	—	
		-36	—	-78	+28	-31	+124	—	
Росіяне	1917	355	270	141	103	81	38	12	
	1923	331	298	74	97	22	178	—	
		-24	+28	-67	-6	-59	+140	—	
Євреї	1917	202	275	21	297	126	70	9	
	1923	186	245	14	260	82	213	—	
		-16	-30	-7	-37	-44	+143	—	
Поляки	1917	339	288	114	80	99	50	30	
	1923	349	222	92	135	22	180	—	
		+10	-26	-22	+55	-77	+130	—	

Діаграми 11, 12, 13, 14.

До табл. 11.

Самодіяльна людиність м. Києва по національних і соціальних групах.

На 1000 са-
модіяльних
припадаєНа 1000 са-
модіяльних
припадає

зниження, зовсім зрозуміле, коли взяти на увагу велике збільшення групи безробітних. Загалом беручи, соціальний склад Євреїв залишився майже такий самий, як і в 1917 р. Взаємовідношення між кількістю робітників, службовців і господарів коли й перемінилися, то дуже мало, ще й до того з невеликим ухилом у бік демократизації цієї найбільш буржуазної нації.

У Росіян у взаємовідношенні головних груп відбулися такі зміни: кількість робітників зменшилася на 24, господарів на 6 на тисячу Росіян, що-ж до кількості службовців, то вона збільшилася на 28 осіб на тисячу. Кількість осіб вільних професій зменшилася на 59 чоловік на тисячу.

Дуже великі зміни в соціальній структурі ми бачимо в польській національності, що в значній мірі втратила свій буржуазно-інтелігентський характер: кількість робітників у Поляків збільшилася на 10 чоловіка на тисячу, кількість службовців зменшилася на 66, кількість господарів збільшилася на 55 чоловіка на тисячу, отже на 70%, як порівняти з кількістю господарів у 1917 р. Що до кількості господарів, Поляки серед головних націй Києва в 1923 р. опинилися на другому місці, а в 1917 р. вони були на останньому.

Кількість осіб вільних професій у Поляків знизилася з 99 в 1917 р. до 22 на тисячу в 1923 р., що виносить 77% зниження. Такі великі зміни в соціальному складі Поляків можна пояснити значним впливом із Києва найбільш багатой і інтелігентної частини польської людности, що емігрувала до відродженої Польщі.

Загальним для всіх націй м. Києва є величезне збільшення кількості безробітних в 1923 році; порівнюючи з 1917 р.—в $4\frac{1}{2}$ раз

для всього київського населення; що до окремих національностей, то безробітні розподілялися приблизно так само, як і в 1917 році. Найбільша кількість безробітних у Євреїв—213 на тисячу самодіяльної людности, безробітних серед Поляків—180, Росіян—178 і серед Українців—160 на тисячу.

Велике розходження кількості безробітних у окремих національностей, що його можна було спостерігати в 1917 р., помітно зменшилося в 1923 р. Справді, 1923 рік до певної міри вирівняв що до безробітних всі нації. Напр., у Євреїв, що мали найбільшу кількість безробітних у 1917 р., ця кількість збільшилася в 3 рази, а в Росіян, які що до кількості безробітних стояли в 1917 р. на 3-му місці,— в 4,7 рази. У Поляків кількість безробітних збільшилася в 3¹/₂ рази; в Українців—в 4,4.

Відносна кількість безробітних серед Українців була в 1917 р. в 2 рази менша, як у Євреїв, а в 1923 р. менше за Євреїв лише на 25⁰/₀. Як у 1917, так і в 1923 році Євреї що до кількості безробітних стояли на першому місці, а Поляки—на другому. Найменш безробітних—за обома переписами—було серед Українців.

Група безробітних у соціальному складі всіх націй в 1923 р. стала на третьому місці, а в 1917 р. вона стояла на останньому, як не рахувати надзвичайно малої що до кількості людей групи рантє.

Відносна кількість робітників зменшилася в усіх націях крім Поляків, у яких кількість робітників збільшилася на 10 чоловіка на тисячу. Найбільше зменшення кількості робітників спостерігаємо серед Українців—36 чоловіка на тисячу, потім у Росіян—24 і нарешті в Євреїв—16 чоловіка на тисячу.

Кількість службовців збільшилася лише в Росіян—на 28 чоловіка на тисячу, зменшилася в Поляків на 66 і в Євреїв на 30 чоловіка на тисячу; серед Українців відносна кількість службовців не перемінлася.

Група «прислуга» дуже зменшилася в усіх національностях, а найбільше серед Українців і Росіян—до 50⁰/₀; найменш у Поляків—до 20⁰/₀; а в Євреїв—33⁰/₀.

Буржуазна група «господарі» в 1923 р. збільшилася серед Поляків на 55 і в Українців—на 28 чоловіка на тисячу. У Росіян і Євреїв кількість господарів зменшилася на 6 і 37 чоловіка на тисячу.

Найбільш інтелігентська група—«вільні професії» зменшилася в усіх націях: у Поляків на 77, Росіян—59, Євреїв—44 і Українців—31 на тисячу.

Розглянемо на таблиці 12-ій національний склад кожної соціальної групи в 1923 році.

Насамперед зазначимо, що за даними перепису 1917 р. в Києві можна було визнати головними 4 національності; з них лише три зберегли своє значіння к 1923 р., а саме Росіяне, Українці й Євреї. Що-ж до Поляків, то вони через свою нечисленність (3⁰/₀ всієї київської людности) фактично втратили становище головної нації, хоч проте й домінують над усіма іншими націями, бо загальна кількість

Таблиця № 12.

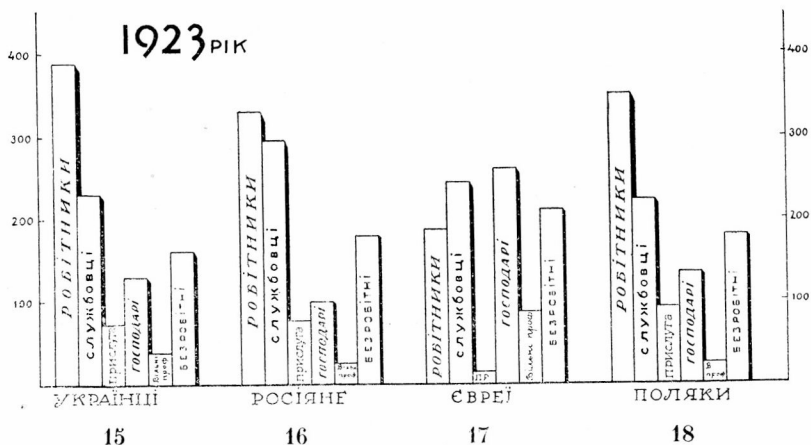
Соціальні групи	НАЦІОНАЛЬНОСТІ										Разом
	Українці		Росіяне		Поляки		Євреї		Інші		
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Робітники . .	14770	32,3	19331	42,3	1877	4,1	8079	17,7	1620	3,5	45177
Прислуга . .	2798	32,6	4349	50,8	497	5,7	610	7,1	332	3,8	8586
Господарі . .	4915	20,7	5689	24,0	726	3,0	11229	47,4	1176	4,9	23735
Службовці . .	8929	22,4	17416	43,8	1193	3,0	10567	26,6	1657	4,2	39755
Вільн. профес.	738	12,2	1297	21,3	123	2,0	3532	58,5	358	5,9	6048
Безробітні . .	6093	22,0	10342	37,5	969	3,5	9332	33,7	875	3,2	27611

На 1000 са-
модіяльних
припадало

До табл. 12.

На 1000 са-
модіяльних
припадало

Діаграми 15, 16, 17, 18.

усіх інших націй мало чим перевищує кількість Поляків: 12.844 «інших» національностей і 12.127 Поляків.

Через те, що Поляки ще в 1917 р. відігравали визначну роль в культурному й економічному життю міста Києва й лише в останні роки втратили своє значіння, ми вважаємо неможливим зачислити їх до «інших» національностей і тому залишаємо в числі головних націй. Проте, розглядаючи національні склади соціальних груп, нам дове-

детсья віддавати переважно свою увагу 3 головним національностям, ігноруючи в багатьох випадках як Поляків, так і «інші» нації.

Національний склад груп «службовці» та «безробітні» не дає значної переваги якійсь одній нації. Найбільш численна російська людність, що складала в 1923 р. 36,2% всього київського населення, дала й найбільшу кількість службовців—17.416 або 43,8% усіх службовців і 10.342 або 37,5% безробітних. Євреї, які що до кількості стояли на другому місці (32,2%), і що до кількості службовців (26,6%) та безробітних (33,7%) займали друге місце, Українці— третє і так далі.

Цілом инше й до того ненормальне явище ми спостерігаємо в національному складі решти соціальних груп.

Так, напр., в групі «вільні професії» кількість Євреїв—3.532—складає 58,5% усіх осіб вільних професій, серед яких Росіяне фігурують у дуже незначній цифрі 1.297 або 23,1%, а Українці в цифрі 738 або 12,2%.

Навпаки, групи «робітники» та «прислуга», де потрібна переважно напружена фізична праця, комплектуються головню з Росіян: 19.331 або 42,3% робітників і 4.379 або 50,8% прислуги; і з Українців: 14.770 або 32,3% робітників і 2.798 або 32,6% прислуги.

Цілом инше явище ми спостерігаємо в групі «господарі». Тут так само, як і в групі «вільні професії», домінують Євреї—11.229 або 47,4% усіх господарів; на долю Росіян припадає всього 5.689 господарів або 24%, і на долю Українців 4.915 або 20,7%. Отже кількість господарів Євреїв перевищує кількість російських та українських господарів, коли їх навіть скласти разом.

Ще більш характеристичне явище являє собою в 1923 році національний склад групи «господарі з наймитами». Серед господарів, що експлуатують чужу працю, яких було всього 597 осіб, Євреїв було 338, отже 56,6% і 107 або 18% «інших» національностей; що-ж до Росіян, то їх було 77 або 12%, Українців 53 або 8,9% і Поляків 22 або 3,6%.

Коли порівняти ці дані з кількістю самодіяльної людности в кожній нації, то покажется, що на кожну тисячу самодіяльних припадало господарів, що експлуатують чужу працю, у «інших» національностей 18 господарів, у Євреїв 8, у Поляків 4, серед Українців і Росіян—одна людина на тисячу.

VIII. Розподіл соціальних груп на чоловіків і жінок.

Взаємовідношення між кількістю чоловіків і жінок в окремих соціальних групах було в 1917 і 1923 рр. майже однакове. Велике розходження ми спостерігаємо лише в групі «прислуга»; це пояснюється тим, що більша частина чоловіків-слуг (двірники, швайцари) в перепису 1917 р. були віднесені до групи «робітників». В групі «вільні професії» відносна кількість жінок помітно зменшилася. Ця група в 1917 р. мала 43,9% чоловіків і 56,1% жінок, а в 1923 році

51,7⁰/₀ чоловіків і 48,3⁰/₀ жінок. В найбільших групах («робітники» і «службовці») змін у числовому відношенні чоловіків і жінок майже не було ніяких. В групі «господарів» кількість жінок зменшилася з 41,7⁰/₀ в 1917 р. до 26,6⁰/₀ в 1923 р., а кількість чоловіків відповідно збільшилася.

В 1923 році серед робітників було чоловіків 31.737 або 69,4⁰/₀, а жінок 13.940, себ-то 30,6⁰/₀. У окремих націй взаємовідношення між чоловіками та жінками в цій групі було приблизно те-ж саме. Жінок-робітниць було найбільш у Поляків 34,8⁰/₀, у Росіян—32,9⁰/₀, Євреїв—31,8⁰/₀, серед Українців—27,9⁰/₀ і серед інших націй 18,8⁰/₀.

В групі «прислуга» кількість жінок, як і в дореволюційний період, перевищувала кількість чоловіків. Найбільш жінок було серед польської прислуги—64,4⁰/₀, найменш серед єврейської—43,4⁰/₀. В складі російської прислуги жінок було 59,5⁰/₀, серед Українців—53,7⁰/₀, у інших національностей—47⁰/₀.

Таблиця № 13 освітлює нам повніше взаємовідношення між чоловіками та жінками цих двох груп.

Таблиця № 13.

Національність	Робітники						Прислуга					
	Чоловік.		Жінок		Разом		Чоловік.		Жінок		Разом	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українці .	10651	72,1	4119	27,9	14770	100	1296	46,3	1502	53,7	2798	100
Росіяне .	12958	67,1	6373	32,9	19331	100	1761	40,5	2588	59,5	4349	100
Євреї . .	5591	68,9	2488	31,1	8079	100	345	56,6	265	43,4	610	100
Поляки .	1221	65,2	656	34,8	1877	100	177	35,6	320	64,4	497	100
Інші нації	1316	81,2	304	18,8	1620	100	176	53,0	156	47,0	332	100
Разом .	31737	69,4	13940	30,6	45677	100	3755	43,7	4831	56,3	8586	100

Загальна кількість службовців—39.755 поділилася між 29.271, або 73,3⁰/₀ чоловіків, і 10.484, або 26,7⁰/₀ жінок. В окремих національностях великого розходження у взаємовідношенню між чоловіками та жінками в цій групі не було. Серед Росіян службовців-жінок було найбільше—30,2⁰/₀, серед Поляків 29,5⁰/₀, Євреїв—24,8⁰/₀, Українців—21,5⁰/₀ і в інших націй—20,2⁰/₀.

Цілком инакше виглядає, що до взаємовідношення між чоловіками та жінками, група «вільні професії». Тут взагалі ми маємо більший відсоток жінок в окремих націях і до того спостерігаємо надзвичайно велику різницю між кількістю чоловіків і жінок.

Осіб вільних професій в 1923 році лише 6.048, з них чоловіків 3.129 або 51,7⁰/₀ і жінок 2.919 або 48,3⁰/₀. Найбільша кількість жінок серед осіб вільних професій була в Поляків, 70⁰/₀, потім у Росіян—58,5⁰/₀, у інших національностей 56,4⁰/₀, в Євреїв 45,6⁰/₀ і найменше серед Українців—35,4⁰/₀ жінок.

Щоб краще освітлити взаємовідношення між чоловіками та жінками цих двох груп,—додаємо тут таблицю № 14.

Т а б л и ц я № 14.

Національ- ність	С л у ж б о в ц і						Особи вільних професій					
	Чоловіків		Жінок		Разом		Чоловіків		Жінок		Разом	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українці .	7013	78,5	1916	21,5	8929	100	477	64,6	261	35,4	738	100
Росіяне .	12157	69,8	5259	30,2	17416	100	538	41,5	759	58,5	1297	100
Євреї . .	7943	75,2	2624	24,8	10567	100	1921	54,4	1611	45,6	3532	100
Поляки .	841	70,5	352	29,5	1193	100	37	30,0	86	70,0	123	100
Інші . .	1317	79,8	333	20,2	1650	100	156	43,6	202	56,4	358	100
Разом .	29271	73,3	10484	26,7	39755	100	3129	51,7	2919	48,3	6048	100

Взаємовідношення між чоловіками та жінками в групі «господарі» не так різняться що до національностей, як в залежності від того, чи працює господар сам, чи користується найманою працею.

Господарів, що сами провадили своє діло, було в Києві 23.138 осіб, з них чоловіків було 17.066 або 73,8⁰/₀ і жінок 6.072 або 26,2⁰/₀. Господарів, що експлуатували чужу працю, було в Києві всього 597 чоловіка, з них чоловіків 532 або 89,1⁰/₀, і жінок лише 65, або 10,9⁰/₀.

Жінок-господинь, що сами працювали в своєму ділі, було однаково,— у Росіян—34,4⁰/₀, в Українців—33,5⁰/₀ і в Поляків—32,4⁰/₀.

Значно менше таких жінок-господинь виявилось в Євреїв—19,4⁰/₀ і ще менше в інших націй—16,0⁰/₀.

Серед господарів, що експлуатували найману працю, чоловіки домінували ще в більшій мірі. Участь жінок у цій групі була зовсім незначна серед Росіян—18,1⁰/₀, Українців—17,0⁰/₀, Євреїв—9,4⁰/₀ й у інших націй—9,3⁰/₀. Серед 22 Поляків-господарів, що користувалися чужою працею, жінок не було ні одної.

Вичерпуючі цифрові дані, що характеризують взаємовідношення між чоловіками та жінками в цій—в наші часи панування нового соціального ладу—найбільш буржуазній групі, ми містимо в таблиці 15.

Таблиця № 15.

Національність	Господарі, що користуються найманою працею						Господарі, що пров. своє діло самі, чи за допомог. членів родини					
	Чоловіків		Жінок		Разом		Чоловіків		Жінок		Разом	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українці .	44	83,0	9	17,0	53	100	3235	63,5	1627	33,5	4862	100
Росіяне .	63	81,9	14	18,1	77	100	3683	65,6	1929	34,4	5612	100
Євреї .	306	90,6	32	9,4	338	100	8774	80,6	2117	19,4	10891	100
Поляки .	22	100	—	—	22	100	476	67,6	228	32,4	704	100
Інші нац.	97	90,7	10	9,3	107	100	898	84,0	171	16,0	1069	100
Разом .	532	89,1	65	10,9	597	100	17066	73,2	6072	26,2	23138	100

Кількість безробітних у 1923 р. визначилася в Києві в 27.611 чоловік, з них чоловіків 16.070, або 58,2%, і жінок—11.541, або 41,8%. Взаємовідношення між чоловіками та жінками в цій групі в Росіян і Поляків було більш-менш однакове. Більше розходження спостерігалось серед безробітних Українців—3.859 чоловіків, або 63,3% і 2.234 жінки, або 36,7%, і в Євреїв 5.748 чоловіків, або 61,6%, і 3.584 жінки, або 38,4%.

Розглянемо це взаємовідношення між чоловіками та жінками несамодіяльної людности в окремих головних націй, виключивши з неї дітей молодших за 10 років, як це було зроблено в перепису 1923 р.

Всеї несамодіяльної людности в м. Києві було 158.987 чоловіка, з них чоловіків 36.649, або 23,1% і жінок 122.338, або 66,9%, отже на одного несамодіяльного чоловіка в той час припадало 3 несамодіяльні жінки (коли це взяти в наочних цифрах).

Найбільше розходження між кількістю чоловіків і жінок ми бачимо у несамодіяльних Поляків: 17,2% чоловіків і 82,8% жінок—отже в польської людности на одного несамодіяльного чоловіка припадало 5 несамодіяльних жінок; серед Росіян (20,7% чоловіків і 79,3% жінок) на одного несамодіяльного чоловіка—4 несамодіяльні жінки; серед несамодіяльних Українців і Євреїв на кожного чоловіка 3 жінки.

В дальшій таблиці № 16 наводяться цифрові дані що до безробітної і несамодіяльної людности м. Києва.

Що-ж до дітей молодших за 10 років, то тут, у 1923 році, ми не можемо зазначити якихось характеристичних хитань між кількістю чоловіків і жінок у окремих націй. Що-ж до всеї київської людности, то тут у цьому відношенню ми спостерігаємо таку рівновагу, що рідко коли трапляється: 31.710 хлопчиків і 31.830 дівчаток, разом

Таблиця № 16.

Національ- ність	Безробітні						Несамодіяльні					
	Чоловіків		Жінок		Разом		Чоловіків		Жінок		Разом	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українці .	3859	63,3	2234	36,7	6093	100	9039	23,3	29356	76,7	38395	100
Росіяне .	5431	52,5	4911	47,5	10342	100	11222	20,7	43054	79,3	54276	100
Євреї . .	5748	61,6	3584	38,4	9332	100	14840	25,4	43552	74,6	58392	100
Поляки .	488	50,4	481	49,6	969	100	736	17,2	3535	82,8	4271	100
Інші нац.	544	62,2	331	37,8	875	100	812	28,6	2841	71,4	3653	100
Разом	16070	58,2	11541	41,8	27611	100	36649	23,1	122338	66,8	158987	100

63.540 дітей, а це складає 16% всієї київської людности. В 1897 р. кількість дітей до 10 років складала 18%, а в 1874 р. 18,6% всієї київської людности.

Кількість дітей у відсотковому відношенню до загального числа людности окремих націй було майже однакове: в Євреїв — 16,3% і в Українців — 16,5%; у Росіян діти складали 15,7% всієї людности, у інших національностей — 14,5% і в Поляків менш за всіх — дітей 11,7% всієї польської людности.

IX. Розподіл самодіяльної людности м. Київ на соціалні групи і склад людности в окремих районах.

Щоб в'яснити соціалний склад людности в окремих частинах, місто Київ під час перепису 1917 р. було поділене на 6 районів: I—Центральний, II—Торговельно-Подільський, III—Печерський, IV—Робітничі околиці, V—Лукіянівсько-Кирилівський і VI—Куренівсько-Приорський.

До Центрального району входили: Старо-Київський і Дворцовий мілїцейські райони, Либедський до Ділової вулиці, Бульварний без Шулявки і частина Лукіянівського мілїцейського району, а саме Златоустівська і Львівська вулиці й Покровський монастир.

До Подільського району увійшли Подільський і Плоський мілїцейські райони по Оболонь.

До Печерського району: Печерськ, Звіринець і Теличка.

До Робітничих околиць: Либедський мілїцейський район від Ділової вулиці, Солом'янка, смуга «отчужденія» і Шулявка.

До Лукіянівського району входила вся територія київська від в'язниці до Оболонської вулиці. До Куренівсько-Приорського району входили: Куренівка, Приорка, Сирець і Пуща-Водиця.

Під час перепису 1923 р., так само як і під час попередніх переписів 1919-го і 1920-го років, Київ було поділено на 23 переписові райони. Знаючи хоч приблизно межі вище перерахованих районів з перепису 1917 р., ми можемо, — не претендуючи, певна річ, на абсолютну точність, — простежити ті зміни, що відбулися в революційні часи в розподілі київського населення що до соціального складу в окремих частинах міста.

В 1917 р. що до соціального складу київська людиність розміщала в головних групах так (див. таблицю 17):

В 1917 р. в Центральному районі найбільш жило службовців, кількість яких складала 31,9% всієї самодіяльної людиности цього району. З груп «вільні професії» і «прислуга» тут жила найбільша кількість осіб як в абсолютних цифрах, так і у відсотковому відношенню: 16,5% прислуги і 12,3% осіб вільних професій. Робітників було менше, як у інших районах (26,6%).

В Торговельно-Подільському районі визначаються групи «господарів»—22,8% і «службовців»—24,4%; з них, себ-то службовців,— було 15,5% таких, що служили в торговельно-промислових підприємствах. Відсоток робітників у цьому районі був малий—36,8%.

В Печерському районі домінували службовці—29,5% і робітники—47,8%.

Найбільш пролетарськими районами були Робітничі околиці та Куренівсько-Приорський район, де робітників було більш половини всіх мешканців: у першому районі 58% і в другому—54,5% робітників. Всі інші групи буди тут представлені надзвичайно мало.

В Лукіянівсько-Кирилівському районі жило чимало службовців—20,1% і господарів—19,9%. Службовці переважно жили у верхній частині цього району, а робітники—в нижній.

В Куренівсько-Приорському районі жили переважно сільсько-господарські робітники та господарі.

Постараємося скомбінувати переписові райони міста Києва в 1923 р. так, щоб якомога ближче підвести їх до меж вищенаведених 6 частин міста, що були взяті в перепису 1917 р.

Де в чому межі ці не зовсім збігаються між собою, але уникнути цього було неможливо. Та ця різниця така мала, що не може являти собою серйозної перешкоди для того, щоб порівняти соціальний склад людиности в окремих частинах міста в 1917 році і в 1923 році.

До Центральної частини міста віднесемо отсі райони: Нестеро-Фундуклеївський, Ст.-Київський, Дворцовий, Троїцький, Тарасівський, Галицький, Львівський. До Подільської частини: Гостинодворський, Плоський, Подільський і Слободський. До Печерської частини: Печерськ і Звіринець. До частини Робітничі околиці: Огол.-Либедський, Солом'янський, Шулявський і Деміївський. До Лукіянівської частини: Лукіянівка і Глубочиця. До Куренівсько-Приорської частини: Куренівка з Приоркою, Сирець і Шулявка дачна, Святошино і Пуша-Водиця.

Таблиця № 17.

Соціальні групи	Робітники	Прислуга	Службовці	Вільні проф.	Господарі	Рантє
Райони	2	3	4	5	6	7
1	2	3	4	5	6	7
I. Центральний . .	26,6 ⁰ /о	16,5 ⁰ /о	31,9 ⁰ /о	12,3 ⁰ /о	10,6 ⁰ /о	1,6 ⁰ /о
II. Подільський . .	36,8 ⁰ /о	9,9 ⁰ /о	24,4 ⁰ /о	4,8 ⁰ /о	22,3 ⁰ /о	0,7 ⁰ /о
III. Печерський . .	47,8 ⁰ /о	8,1 ⁰ /о	29,5 ⁰ /о	6,1 ⁰ /о	6,9 ⁰ /о	1,0 ⁰ /о
IV. Робітничі околиці	58,1 ⁰ /о	4,4 ⁰ /о	19,9 ⁰ /о	4,4 ⁰ /о	11,3 ⁰ /о	0,5 ⁰ /о
V. Лукіян-Кирилів.	45,3 ⁰ /о	7,1 ⁰ /о	20,1 ⁰ /о	5,8 ⁰ /о	19,9 ⁰ /о	0,8 ⁰ /о
VI. Курен-Приорськ.	54,5 ⁰ /о	7,3 ⁰ /о	16,3 ⁰ /о	5,6 ⁰ /о	15,4 ⁰ /о	0,6 ⁰ /о

Діаграми 19, 20, 21.

До табл. 17 і 18.

Люди м. Київ по соціальних групах і окремих районах.

Таблиця № 18.

Соціальний склад самодіяльного населення в окр. частинах Києва в 1923 р.													
Номери	Назва частин міста	Робітник.		Прислуга		Службов.		Вільні проф.		Господарі		Разом	
		аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%	аб. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I	Центральна	14881	24,6	5348	8,8	25575	42,3	4549	7,5	10147	16,8	60500	100
II	Подільська .	9431	42,3	1131	5,1	3775	17,0	835	3,7	7099	31,9	22271	100
III	Печерська .	2455	50,1	279	5,7	1613	33,0	91	1,9	462	9,4	4900	100
IV	Робіт. околиці	11508	53,0	1159	5,3	5108	23,5	317	1,5	3635	16,7	21727	100
V	Лукіянівська	3697	46,5	385	4,8	2186	27,4	154	1,9	1538	19,3	7960	100
VI	Куренівська	3705	57,5	284	4,4	1498	23,2	102	1,6	854	13,3	6443	100

Складаючи цю таблицю, ми взяли соціальний склад самодіяльного цивільного населення в тому-ж групуванні, як і в 1917 р., себ-то без груп «члени родини, що підсобляють» і «інші заняття». Це ми зробили, щоб надати більшої однастайности величинам, які ми тут порівнюємо.

Порівнюючи дані переписів 1917 і 1923 років, ми не помічаємо в окремих частинах міста особливо значних змін у соціальній структурі населення, як не рахувати, певна річ, майже повного анулювання групи рантьє.

В Центральному районі, як і в 1917 році, виявився найбільший відсоток службовців, прислуги та осіб вільних професій. Кількість робітників навіть зменшилася з 26,6% на 24,6%, а кількість службовців дуже збільшилася: з 31,9% до 42,3%. Тому, що частину прислуги й службовців (двірники, швайцари, пожарні, міліціонери) перепис 1917 р. відніс до робітників, таке мале зниження кількості робітників у 1923 р. можна пояснити цією обставиною.

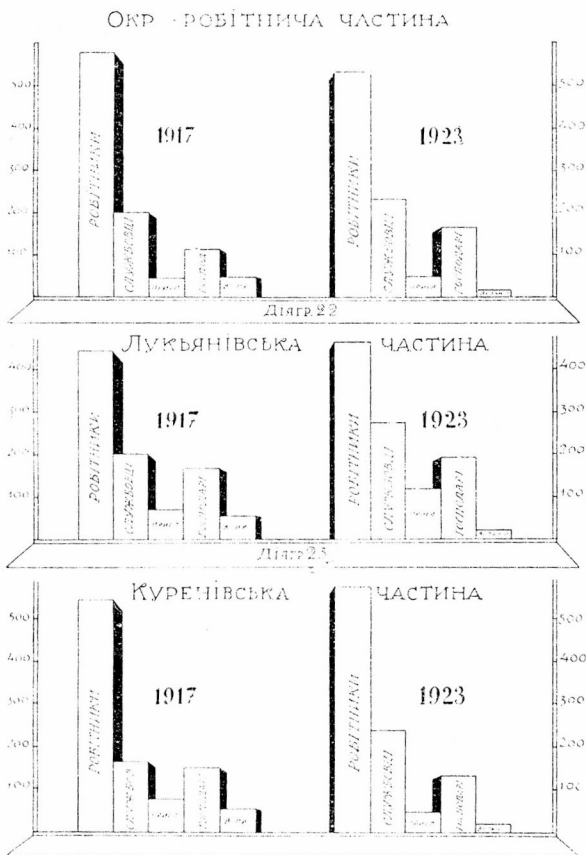
Відсоток прислуги значно знизився во всіх частинах міста, хоч в Центральній все-ж-таки він був у два рази більший, аніж в інших частинах міста, не зважаючи на те, що як порівняти з даними перепису 1917 р., то відсоток прислуги в цій частині міста зменшився в два рази (16,5% в 1917 р. і 8,8% в 1923 р.). Це-ж саме можна спостерегти і що до групи «вільні професії». Відсоток господарів у Центральній частині збільшився з 10,6% в 1917 році до 16,8% в 1923 році.

Взагалі Центральна частина міста в 1923 р. не стала більш пролетарською, ніж вона була в 1917 р. Скорше навпаки, бо буржуазний (господарі) та інтелігентський (особи вільних професій і службовці) елементи значно збільшилися.

Діаграми 22, 23, 24.

До табл. 17 і 18.

Людність м. Київ по соціальних групах і окремих районах.

24

Зміни в соціальній структурі людности Подільської частини мають специфічний для цього торговельного району характер. Тут значно збільшився відсоток робітників (36,8% в 1917 р., а в 1923 р.—42,3%) і особливо виріс відсоток господарів (22,8% в 1917 р., а в 1923 р.—31,9%); значно зменшився відсоток службовців (24,4% і 17%).

Таке характеристичне перегрупування, що абсолютно різниться від перегрупувань в інших частинах міста, можна пояснити тим, що Поділ в дореволюційні часи був головним торговельним центром Київ, де була досереджена майже вся гуртова торгівля міста. Коли зовсім припинилася приватна гуртова торгівля і значно зменшилася приватна торгівля в роздріб, цілком природньо, що велика кількість службовців колишніх торговельно-промислових підприємств Подола

повинна була в 1923 р. або утворити свої дрібні підприємства (господарі), або зробитися робітниками.

В Печерській частині ми не бачимо великих змін. Через те, що у всіх частинах міста зменшився відсоток прислуги й осіб вільних професій, відповідно збільшилася кількість робітників, службовців і господарів.

В районі «Робітничі околиці» найбільш характеристичним є невеличке збільшення відсотка прислуги, який можна мабуть пояснити тим, що в 1923 р. до цієї групи були віднесені двірники. Відсоток робітників трошки зменшився, а відсоток службовців збільшився. Відсоток господарів виріс з 16,5⁰/₀ в 1917 р. до 16,7⁰/₀ в 1923 р. Отже район «Робітничі околиці» що до пролетарського змісту трохи втратив своє значіння. В Лукіянівській частині міста в соціальній структурі населення не сталося майже ніяких змін. Відсоток службовців збільшився з 20,1⁰/₀ до 27,4⁰/₀, відсоток інших груп зменшився. Відносна кількість робітників і господарів майже не змінилася.

В Куренівській частині міста можна зазначити збільшення відсотка службовців (16,3⁰/₀ в 1917 р. і 23,2⁰/₀ в 1923 р.) і невеличке збільшення відсотка робітників.

Так само, як і в 1917 р., і в 1923 р. в Києві не було ясно визначених пролетарських районів, серед яких лише в районі «Робітничі околиці» та в районах Печерському та Куренівському можна було спостерегти абсолютну перевагу пролетаріату: в Куренівському районі робітників і прислуги разом було 61,9⁰/₀, в Робітничих околицях—58,3⁰/₀ і в Печерському районі—55,8⁰/₀. В решті районів або збереглася рівновага між кількістю пролетарської групи й групи буржуазно-інтелігентської (Лукіянівський район), або переважала ця група буржуазно-інтелігентська.

Для того, щоб порівняти з даними 1917 р., ми обмежились тим, що розглянули в окремих частинах міста ті соціальні групи, про які нам відомі дані з перепису 1917 р.; через те нам довелося вилучити таку велику групу, як «безробітні». З огляду на те, що ця група з кожним разом набуває все більшого значіння, вважаємо потрібним звернути увагу і на неї.

Найбільше безробітних було в 1923 р. в Центральній частині міста, де кількість їх—16.214—склала 21,1⁰/₀ самодіяльної людности в прийнятому нами групуванню плюс безробітні. На другому місці що до кількості безробітних стояло населення Печерської частини міста—17,4⁰/₀ безробітних. Потім ідуть Робітничі околиці—16,5⁰/₀, Лукіянівська частина—15⁰/₀, Подільська—14,2⁰/₀, і на останньому місці стоїть Куренівська частина з 13,1⁰/₀ безробітних.

Отже Центральна частина, де жила більша частина буржуазно-інтелігентського елементу, найбільше потерпіла від безробіття. Куренівська частина, де переважав пролетарський елемент—головно сільсько-господарські робітники,—мала найменший відсоток безробітних.

Х. Взаємовідношення між чоловіками й жінками в соціальних групах в окремих частинах міста.

Взаємовідношення між чоловіками та жінками в кожній соціальній групі було неоднакове в різних частинах міста Київ.

Робітників усіх було 45.677, з них чоловіків 31.737 і жінок 13.940, отже 69,4⁰/₁₀₀ чоловіків і 30,6⁰/₁₀₀ жінок. Серед робітників Центральної частини було 39,2⁰/₁₀₀ жінок, в Подільській частині—32,4⁰/₁₀₀, в Печерській—24⁰/₁₀₀, в Роб. околицях—22,3⁰/₁₀₀, в Лукіянівській частині—30⁰/₁₀₀ і в Куренівській частині—25,8⁰/₁₀₀ усіх робітників.

Тут ми бачимо, що серед робітників відсоток жінок найменший в тих частинах міста, де робітники складають головний контингент людности, тому ми можемо припустити, що жінки робітників працюють переважно на родину і в ролі самостійних працівників виступають не часто. Коли-ж вони й виходять на працю по-за домом, то головню як робітниці, бо як-раз у робітничих районах відсоток робітниць серед самодіяльних жінок буває найвищий, тоді як загальна кількість самодіяльних жінок буває нижча ніж в інших районах.

Так, напр., в частині міста «Робітничі околиці» самодіяльних жінок в прийнятому нами групуванню виявилось 23,4⁰/₁₀₀ всіх жінок, а з їх числа було 47,8⁰/₁₀₀ робітниць, тоді як в Центральній частині було 33,8⁰/₁₀₀ самодіяльних жінок і з їх числа на робітниць припало лише 27,3⁰/₁₀₀. Аналогічне взаємовідношення ми бачимо і в перепису 1917 р.

Що-ж до взаємовідношення між жінками та чоловіками в групі «прислуга», то ми можемо відзначити умовну рівновагу між кількістю чоловіків і жінок лише в тих частинах міста, де зосереджені адміністративні установи або торговельні підприємства, а саме в Центральній частині: 45,6⁰/₁₀₀ чоловіків-слуг і 54,4⁰/₁₀₀ слуг-жінок, і в Подільській частині: 46⁰/₁₀₀ слуг-чоловіків і 54⁰/₁₀₀ слуг-жінок.

В інших частинах міста ми спостерігаємо приблизно однакову перевагу слуг-жінок; відсоток їх неоднаковий—від 60 до 68⁰/₁₀₀.

Всього слуг у Києві було 8.586,—з них 3.755 або 43,7⁰/₁₀₀ чоловіків і 4.831 або 56,3⁰/₁₀₀ жінок.

Серед 39.755 службовців було 29.271 або 73,5⁰/₁₀₀ чоловіків і 10.484 або 26,5⁰/₁₀₀ жінок.

В цій групі ми спостерігаємо з'явище зовсім протилежне тому, яке ми встановили серед робітників. Як-раз у тих частинах міста, де відсоток службовців особливо високий, ми маємо найбільший відсоток жінок, що служать. Так, в Центральній та Лукіянівській частинах, де найбільше жило службовців, відсоток жінок серед них складає 28,2 і 30⁰/₁₀₀, тим часом як в Подільській частині з найменшим відсотком службовців серед них виявилось жінок ледве 19⁰/₁₀₀.

Особливо високий відсоток жінок серед службовців, що живуть у районі Львівської вулиці й на Лукіянівці (33⁰/₁₀₀).

Очевидно, члени родини службовців—жінки в більшому числі, ніж у робітників, виступають у ролі самостійних працівників.

З 6.048 осіб вільних професій чоловіків було 3.129, або 51,7⁰/₀, і жінок 2.919, або 48,3⁰/₀. В Центральній частині, де жило 4.549, себ-то 75⁰/₀, осіб з цієї групи, кількість чоловіків і жінок була майже однакова (2.261 чоловік і 2.288 жінок). В інших частинах міста ми бачимо перевагу то чоловіків, то жінок. Так, в Подільській частині серед осіб вільних професій було 59⁰/₀ чоловіків і 41⁰/₀ жінок. На Печерську: 46,1⁰/₀ чоловіків і 53,9⁰/₀ жінок, в Робітничих околицях— 61,5⁰/₀ чоловіків і 38,5⁰/₀ жінок і т. п.

Що-ж до господарів, то їх у всьому Києві було 23.735, з них чоловіків 17.598, себ-то 74,2⁰/₀, і жінок 6.137, або 25,8⁰/₀.

Взаємовідношення між кількістю чоловіків та жінок в цій групі неоднакове в окремих частинах міста й хитається приблизно в тих же самих межах. Жінок-господинь було найбільше в Куренівській частині міста—37,3⁰/₀ і найменше в Печерській частині—23,6⁰/₀, а також в Робітничих околицях—23,8⁰/₀.

Зокрема на Слобідці жінок серед господарів було 40⁰/₀, в дачних місцевостях—Шулявці та Сирці—54⁰/₀.

Коли взяти на увагу, що кількість господинь порівнюючи з кількістю господарів особливо велика в околицях міста, де провадиться переважно огороде та молочарське господарство; з другого боку, що з 6.137 господинь в 1923 році промишляло торгівлею 4.051 жінка, себ-то 66⁰/₀ усіх господинь, ще й до того з загальної кількості жінок, занятих в торгівлі, на кожну жінку-наймичку припадало 4 господині,— ми можемо майже певно зробити висновок, що серед господинь переважали головню дрібні торговки-перекупки.

Треба зазначити, що взагалі тип господарів з 1917 по 1923 рік значно перемінився. Це наочно можна бачити з числового взаємовідношення між господарями й особами найманої праці в 1917 і в 1923 р. як у промисловості, так і в торгівлі й транспорті. Але особливо яскраво ця зміна проглядає в типі промислових господарств.

Таблиця № 19.

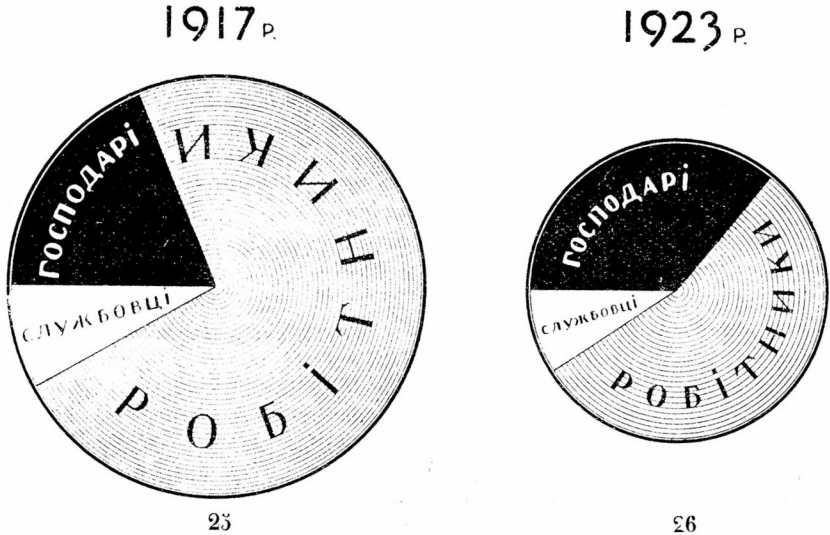
Числове взаємовідношення між господарями, робітниками і службовцями в промисловості ¹					
В 1917 році			В 1923 році		
Соціальні групи	абс. чис.	відсотки	Соціальні групи	абс. чис.	відсотки
Господарів . . .	10528	19,1	Господарів . . .	11124	39,0
Робітників . . .	39679	72,1	Робітників . . .	14815 ¹	51,6
Службовців . . .	4859	8,8	Службовців . . .	2703	9,4
Всього осіб найманої праці .	44538	80,9	Всього осіб найманої праці .	17518	61,0
Разом . . .	55066	100	Разом . . .	28642	100

¹ Сюди увійшли як робітники в промисловості, так і прислуга.

До табл. 19.

Діаграми 25 і 26.

Кількісне відношення між господарями, робітниками та службовцями в промисловості в 1917—23 рр.

В пореволюційний період кількість робітників зменшилася майже в три рази, кількість службовців зменшилася майже в два рази і лише кількість господарів у промисловості не тільки не зменшилася, але навпаки—навіть трошки збільшилася: з 10.528 в 1917 р. до 11.124 в 1923 р. На кожне промислове господарство в 1917 р. припадало до 4-х робітників, тоді як в 1923 р. на 4 робітники припадало три господарства. Господарі в 1917 р. склали 19,1% всіх осіб, зайнятих в промисловості, а в 1923 р. кількість їх виросла до 39%; навпаки, кількість робітників за той же період часу упала з 72,1 до 51,6%.

Фактично з 11.124 господарів у 1923 році користувалися чужою працею в промисловості лише 379 господарів, себ-то 3,4%, а 10.745 або 96,5% провадили господарство своєю власною працею, або за допомогою членів своїх родин. Через те, що майже всі великі промислові підприємства з великим числом робітників перейшли к тому часу в руки кооперації та трестів, на долю приватних господарів мабуть припадала дуже невеличка частка осіб найманої праці.

Всіх господарів, що користувалися чужою працею, було 597, з них 532 чоловіки і 65 жінок.

Більша частина їх—315 чоловіків і 43 жінки жили в Центральній частині; в Подільській частині 117 чоловіків і 15 жінок і найменше їх було в Куренівській частині міста—4 чоловіки і 3 жінки.

В групі безробітних було всього 27.611 осіб: 16.013, або 58% чоловіків і 11.598, або 42% жінок. Взагалі безробіття значно більше відбилося на жіночій праці, аніж на чоловічій.

Цивільна самодіяльна людиність у прийнятому нами групуванню (без груп «члени родини, що підсобляють» та «інші заняття») нарахувала 101.503 чоловіки і 49.909 жінок. Отже безробітних серед жінок було 23,2%, а серед чоловіків—15,7%. Виявляючи це в малих числах, можна сказати, що з 4 самодіяльних жінок одна була в 1923 р. безробітна, а серед чоловіків один безробітний був серед 6-ти самодіяльних чоловіків.

Особливо велике розходження між кількістю безробітних чоловіків та жінок ми бачимо в тих частинах міста, де робітники складають головний контингент населення. Так, напр., у Печерській частині міста було 12,6% безробітних чоловіків і 28,8% безробітних жінок. В Робітничих околицях—14,4% чоловіків і 22,1% жінок; в Куренівській частині: чоловіків 11%, а жінок 18%.

Найменше розходження було в Лукіянівській частині міста: безробітних чоловіків 14,2%, а жінок 16,7% і в Подільській частині: чоловіків—13,5% і жінок—16%.

В Центральній частині розходження між кількістю безробітних чоловіків і жінок було значне: серед чоловіків виявилось безробітних 18,2%, а серед жінок—26,2%. Цікаво, що в одній і тій самій частині міста, в переписових районах, що лежать поруч, хоч, правда, мають не зовсім однорідний соціальний склад населення, безробіття відбивається гостріше на жінках в тих районах, де переважає людиність робітнича. Тому в Печерському переписовому районі, що мав мішаний склад людиности, було 12,2% безробітних серед чоловіків і 26,1% серед жінок. В Звіринецькому районі, що лежить поруч з Печерськом, і де робітники складали 65,7% всієї людиности, серед чоловіків для безробітних залишився майже той самий відсоток—12,7%, а серед жінок відсоток безробітних збільшився до 37,1%. В Куренівській частині міста, в XVIII переписовому районі «Дачні Сирець і Шулявка», що мав більш як 60% робітників, безробітних серед чоловіків було всього 5% і серед жінок—21,8%.

Виняток з цього загального явища ми бачимо лише в 2-х переписових районах Лукіянівської частини міста. В XIII Лукіянівському переписовому районі, де головною соціальною групою людиности були службовці—46%, а робітників було ледве 34%, серед чоловіків було безробітних 15,4%, а серед жінок—23,2%. Рівночасно в XIV Глубочицькому районі, що мав у своїм населенню 57% робітників, безробітних серед чоловіків було 13%, а серед жінок лише 10%.

Що-ж до розподілу несамодіяльної людиности в окремих частинах міста, то як і в 1917 р., так і в 1923 р. найменш несамодіяльних було в Центральній та Печерській частинах міста, що мали: Центральна—47,7%, а Печерська—47,2% несамодіяльних чоловіків і жінок.

Так само, як і в 1917 р., найбільшу кількість несамодіяльних ми спостерігаємо в 1923 р. насамперед у районах, де дуже переважає

єврейська людність. Так, Подільська частина міста мала в 1923 р. 56,7⁰/₀ несамодіяльних. Зокрема в XV Плосьькому переписовому районі з 50⁰/₀ єврейської людности було 57,2⁰/₀ несамодіяльних; в XVI Подільському переписовому районі з 73⁰/₀ єврейської людности, не зважаючи на його виключне торговельне значіння, було 58,5⁰/₀ несамодіяльних.

Загальним для переписів 1917 та 1923 років є також значна кількість несамодіяльних переважно в пролетарських районах і де тому, що там був дуже невеличкий відсоток самодіяльних жінок. А втім і самодіяльність чоловіків була в цих районах нижчою ніж в інших.

Коли виключити з національних причин Подільську частину, де несамодіяльних чоловіків було 31,2⁰/₀, то найбільший відсоток несамодіяльних серед чоловіків покажеться в Робітничих околицях—28,7⁰/₀ і Куренівській частині—28,5⁰/₀, а найменший в Печерській частині—21,1⁰/₀ та Центральній частині міста—23,8⁰/₀.

Те-ж саме ми спостерігаємо що до несамодіяльних жінок. В цьому випадку відко вплив загального типу Київa, що є головно торговельним та адміністративним центром, але не промисловим. Через те самодіяльне населення переважно концентрувалося в кварталах, де були зосереджені адміністративні установи та торговельні підприємства, і во всякому випадку переважало в районах з непролетарським складом людности. Так, напр., в Лукіянівській частині міста, де порівнюючи мало було адміністративних установ і торговельних закладів, у районах, що лежали поруч, але мали різний соціальный склад людности, ми бачимо, що в XIII Лукіянівському переписовому районі з переважно інтелігентським складом людности серед чоловіків було несамодіяльних 24,8⁰/₀, а серед жінок—67,6⁰/₀; рівночасно в XIV Глубочицькому переписовому районі з переважно пролетарським елементом людности несамодіяльних було: серед чоловіків 29,3⁰/₀ і серед жінок—73,8⁰/₀.

В 1917 р. найбільша кількість несамодіяльних була серед населення Куренівської частини й до того надзвичайно велика була не тільки кількість пасивного елементу серед жінок, але також і серед чоловіків. Це явище можна було пояснити з одного боку тою обставиною, що в цю частину міста входила Пуша-Водиця, де тоді жило багато Євреїв, а з другого боку тим, що тут було дуже розвинене садівництво та огородництво і багато з тих, що були зареєстровані, як такі, що живуть при чоловіку чи займаються хатнім господарством, фактично працювали не на родину, а на ринок. В перепису 1923 р. такі особи повинні були попасти в число самодіяльних, а саме в групу «члени родини, що підсобляють». З другого боку в національній складі Пуші-Водиці відбулися значні зміни, а саме зменшився в 1923 році відсоток Євреїв (9,4⁰/₀), що дають як відомо найбільший відсоток несамодіяльної людности. Мабуть через ці причини Куренівська частина в 1923 р. що до пасивного елементу була на третьому місці, а на першому була Подільська частина і на другому—Робітничі околиці.

ХІ. Розміщення головних національностей на території міста Києва.

Щоб в'яснити ті зміни, які виникли в національному складі людности в окремих частинах міста, скористаємо з даних, які ми маємо що до цього питання в переписах 1919 та 1923 років, хоч, роблячи так, ми зменшуємо період досліджувань до 4-х років, але зате ми виграємо в тому, що дані ці більш правдиві, більш гідні віри, розроблені досить повно й опубліковані з перепису 1919 року.

Що-ж до аналогічних даних з перепису 1923 року, то нам пощастило познайомитися з неопублікованими матеріалами цього перепису і потім уже розробити їх своїми силами, в тих межах, які ми поставили собі в нашому завданню.

Порівняння даних цих двох переписів має ще й ту важну перевагу, що вони були зроблені в одній і тій самій районізації міста. Отже їх дані відносяться до зовсім певно означеної території, що дає змогу краще і точніше порівняти ці дані, аніж дані з перепису 1917 р., в якому була принята інша районізація, і тому доводиться комбінувати райони 1923 р. лише приблизно.

На початку цієї статті ми вже розглянули загальні зміни в національному складі київського населення. Тепер нам треба зазначити ті зміни, які виникли за останні роки в результаті переміщення головних національностей на території Києва.

В 1919 р. цивільної людности в Києві було всього 544.369 мешканців; з них було 136.923 Українців (25,3%), 232.148 Росіян (42,8%), 114.524 Євреїв (21,1%), 36.828 Поляків (6,8%) і інших націй 20.228 (3,7%). У 3.718 осіб не можна було встановити національностей.

З огляду на чималу загальну перевагу російської людности над українською та єврейською, в більшості районів переважали Росіяне. Ясно визначених що до національного складу людности районів у Києві в той час майже не було. Населення в районах переважно було мішане. Українська людність переважала абсолютно лише в Куренівському районі, де її було 54,2% всього населення; розміщалися Українці в цьому районі переважно на Приорці—74%, а на Куренівці їх показалося всього 34,5%. Відносну релятивну перевагу Українці мали ще в Пущі-Водиці—49,8%.

Євреї переважали абсолютно лише в Подільському (62,8%) та Троїцькому (51,2%) районах і релятивно—в Плосьькому районі (44,3%).

Во всіх інших 18-ти районах мали більшість Росіяне, але в Тарасівському районі майже однакове число з ними було Євреїв, а в Святошинському районі—Українців.

В російських районах до того спостерігався особливо високий відсоток Українців: в Печерському районі—35,4%, на Солом'янці—40,2%, на Шулявці—32,4%, на Лукіянівці—35%, на Звіринці—39,6% і на Сирці дачному—30,3% Українців.

Чималий відсоток Євреїв ми бачимо ще в Гостинодворському районі—24%, на Слобідці—27,8% і на Деміївці—28%.

Російська людність, яка мала відносно релятивну більшість в Центральній частині міста (за винятком Троїцького єврейського району), розмістилася особливо густо на Печерську—51,4%, в Околичньо-Либедському районі—52,3%, на Глубочиці—61,4% і на Звіринці—55%.

Єврейська людність розмістилася головню в районах, що мають торговельний характер.

Що-ж до Поляків, то через свою нечисленність вони не мали ні в одному з районів ні абсолютної, ні навіть відносної більшости. Переважно вони жили в Центральній частині міста (22.590); так, напр., в Нестеро-Фундуклеївському районі кількість їх виносила 12,3% всього населення цього району; в Старо-Київському районі—14,6% і в Львівському районі—10,3%. Крім того чимало Поляків жило в Околичньо-Либедському районі—8,2%, на Сирці дачному—8,6% і в Святошині—8,6%.

Докладніші відомості про те, як розміщалися в 1919 р. головні національності в окремих частинах Київ, ми наводимо в поміщеній нижче таблиці № 20.

В 1923 р. національний склад людности в окремих частинах міста Київ цілковито міняється і найбільші зміни ми бачимо в розміщенню російської та єврейської національності.

Як ми вже зазначили вище, за період часу з 1919 р. по 1923 рік населення Київ зменшилося до 398.886 осіб, що були перераховані переписом 1923 року що до національності їх. Зменшилася кількість головню Росіян і Поляків, трошки зменшилася кількість і Українців, зате не тільки не зменшилася, а навпаки значно збільшилася кількість Євреїв і то як абсолютно, так і у відсотковому відношенню.

За переписом 1923 р. Українців було 101.493 або 25,4%; Росіян—144.160 або 36,2%; Євреїв—128.262 або 32,2%; Поляків 12.127 або 3%, і інших націй 12.844 або 3,2%. Територія української частини міста значно збільшилася. В 1923 році Українці мали абсолютну більшість на Слобідці, де їх було 72,5% всієї людности, на Куренівці та на Приорці 67% і на Солом'янці—51%. Відносну релятивну більшість вони мали на Звіринці—48,1% і в Пущі-Водиці—47,6%.

Ще більші зміни відбулися в розміщенню єврейської людности по окремих районах міста. В 1919 р. Євреї групувалися переважно в торговельних районах міста; в 1923 році вони заняли до того ще всю Центральну частину міста.

Абсолютну більшість Євреї мали в Подільському районі—73,6%, в Троїцькому—61,7%, в Тарасівському—50,7% і в Плоському—50%. Відносна релятивна перевага Євреїв виявилася в Дворцовому районі—41,6%, в Нестеро-Фундуклеївському—41,1%, в Гостинодворському—39,2% і в Старокиївському районі—39%.

Російська частина міста, що в 1919 р. складалася з 18-ти районів, у 1923 році мала лише 10 районів, відступивши 5 районів на

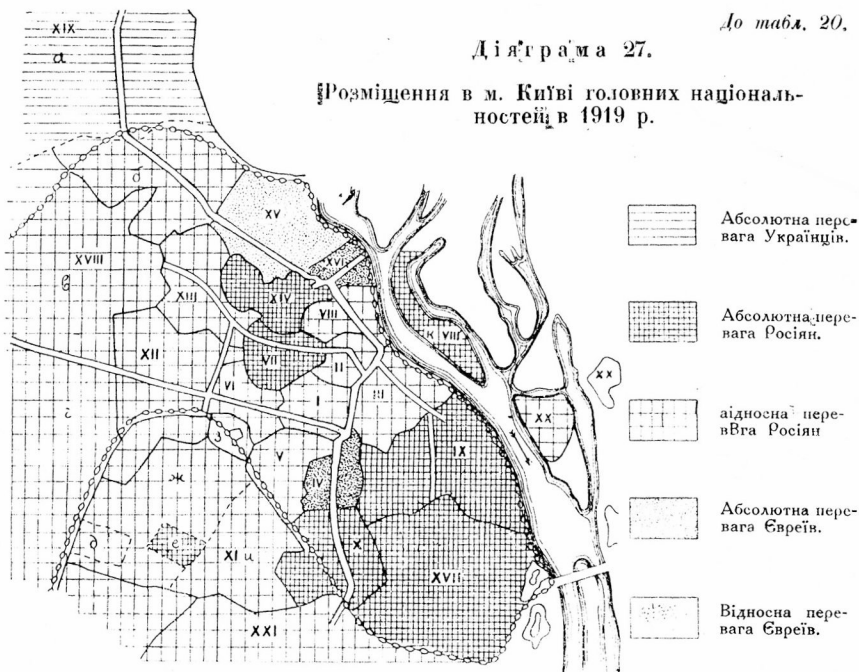
Таблиця № 20.

Розміщення в Києві головних національностей в 1919 р.							
№№ переписових районів	Кількість мешканців	Абсолютна кількість мешканців	Кількість мешканців у відсотках				
			Українці	Росіяне	Євреї	Поляки	Інші нац.
1	2	3	4	5	6	7	8
Частини міста з перевагою української людности							
XIX	Куренівсько-Припор. район	15466	54,2	34,4	4,8	3,8	2,8
XXIII	Пуша-Водиця	29999	49,9	27,5	17,0	3,8	2,3
Частини міста з перевагою єврейської людности							
IV	Троїцький район	33002	14,0	26,8	51,9	4,5	2,7
XV	Плоский "	29614	9,7	42,1	44,2	2,	1,4
XVI	Подільський "	31683	9,9	23,9	62,8	1,7	1,7
Частини міста з перевагою російської людности							
I	Нест.-Фундуклеївський район	33266	24,0	40,5	17,5	12,3	5,7
II	Старо-Київський район	35986	24,8	41,6	13,8	14,6	5,2
III	Дворцовий "	30965	21,9	41,8	20,5	9,2	6,6
V	Тарасівський "	32434	16,7	36,7	35,1	8,0	3,5
VI	Галицький "	31874	25,5	47,2	14,1	8,8	4,4
VII	Львівський "	36085	27,3	51,1	7,4	10,3	3,9
VIII	Гостинодворський "	30877	23,4	45,2	24,0	3,8	3,6
IX	Печерський "	18050	35,4	54,4	2,5	4,0	3,7
X	Околич.-Либедський "	32726	24,9	52,6	11,8	8,2	2,5
XI	Солом'янський район	26558	40,2	46,1	5,2	5,8	2,6
XII	Пулявський "	22219	32,4	48,2	8,4	6,6	4,5
XIII	Лукіанівський "	19040	35,0	48,3	5,3	7,8	3,6
XIV	Глибоцький "	21120	28,1	61,4	2,6	3,5	4,4
XVII	Звіринецький "	6510	39,6	55,0	0,3	2,8	2,2
XVIII	Сирецько-Пулявський дачний	8365	30,3	47,2	1,2	8,6	12,7
XX	Слобідка	15417	25,8	42,8	27,8	2,4	1,2
XXI	Деміївка	24974	28,2	38,6	28,1	3,4	1,7
XXII	Святошино	5139	38,9	41,7	3,5	8,6	7,3
По Києву		541369	25,3	42,9	21,2	6,8	3,7

До табл. 20.

Діаграма 27.

Розміщення в м. Київі головних національностей в 1919 р.

Райони (переписові): I. Нест.-Фундуклеївський, II. Ст.-Київський, III. Дворцовий, IV. Троїцький, V. Тарасівський, VI. Галицький, VII. Львівський, VIII. Гостинодвірський, VIII. Труханів острів, IX. Печерське, X. Окол.-Либедський, XI. Солом'янський, XII. Шулявський, XIII. Лукіянівський, XIV. Глубочицький, XV. П'юський, XVI. Подільський, XVII. Звіринецький, XVIII. Шулявські та Сирецькі дачі, XIX. Куренівсько-Приорський, XX. Слобідський, XXI. Деміївський, XXII. Святошинський, XXIII. Пуща-Водиця (на картограмі нема).

а. Приорка, б. Куренівка, в. Сирець, г. Шулявські дачі, д. Чоколівка, е. Олександрівська Слобода, ж. Солом'янка, з. Смуга відчуження, и. Батиєва гора.

користь Євреїв і 3 райони—Українцям. Абсолютну більшість Росіяне мали лише на Печерську—59,5% і на Глубочиці—51,6%.

Серед центральних районів вони зберегли більшість і то лише релятивну: в Галицькому—43,2% і в Львівському районі—46%. Крім того релятивну більшість Росіяне мали в Окол.-Либедському районі—49,4% і в Святошині—43,9%. До цього треба зазначити, що перевага російського елемента в деяких районах була надзвичайно маленька.

Так, напр., в Шулявському районі, на Сирці і Шулявці дачних і в Святошині Українців було майже стільки-ж, скільки й Росіян. Те-ж саме ми можемо сказати і що до Звіринецького району, який ми зарахували до української частини міста—48,1% Українців, хоч Росіян тут було майже стільки-ж—47,6%. Так само в Гостинодвірському районі, який ми зарахували до єврейської частини міста, було 39,2% Євреїв і 37% Росіян.

Таблиця № 21

Розміщення в Києві головних національностей в 1923 р.													
№№ переписових районів	Національність Частини міста і райони	Українці		Росіяне		Євреї		Поляки		Інші й невідомі націон.		Разом	
		абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Частини міста з перевагою української людности												
XI	Солом'янський район . . .	9027	51,6	5938	33,9	1187	6,8	702	4,1	633	3,6	17487	100
XVII	Звіринецький „ . . .	2389	48,4	2366	47,9	15	0,3	66	1,3	104	2,1	4940	100
XIX	Кур-Приорський „ . . .	7669	67,0	3158	27,4	212	1,8	191	1,7	254	2,2	11514	100
XX	Слободський „ . . .	7308	72,5	2124	21,1	347	3,5	123	1,2	165	1,6	10067	100
XXIII	Пуша-Водиця	679	46,6	494	34,2	137	9,3	69	4,7	78	5	1457	100
	Частини міста з перевагою російської людности.												
VI	Галицький район . . .	5058	20,9	10480	43,1	6800	28,2	960	4,0	853	3,5	24151	100
VII	Львівський „ . . .	5852	20,7	13002	46,1	7656	27,0	981	3,5	774	2,7	28265	100
IX	Печерський „ . . .	2887	29,6	5980	61,1	201	2,1	245	2,5	438	4,4	9741	100
X	Окол.-Либедський . . .	5683	25,1	11213	49,1	3857	17,0	1147	5,1	773	3,4	22673	100
XII	Шулявський район . . .	6175	38,4	6588	41,1	2192	13,6	581	3,7	506	3,2	16045	100

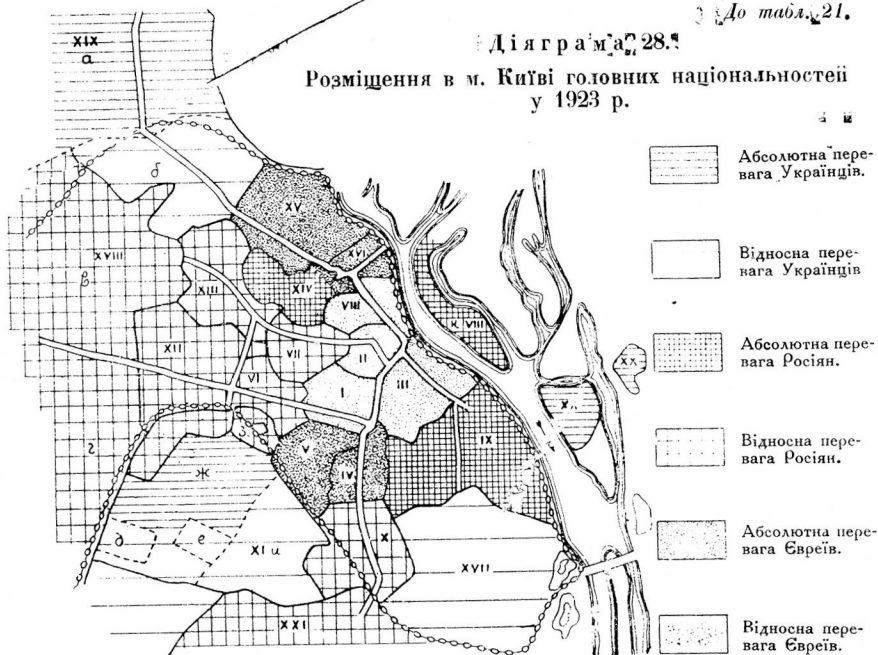
Таблиця № 21 (Продовження).

Розміщення в Києві головних національностей в 1923 р.													
№№ переписових районів	Національність Частина міста і райони	Українці		Росіяне		Євреї		Поляки		Інші й невідомі націон.		Разом	
		абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
XIII	Лукіянівський район . .	5288	37,1	6231	43,8	1505	10,6	606	4,3	596	4,2	14226	100
XIV	Глубочидький " . . .	5212	37,7	7148	51,9	527	3,8	380	2,8	513	3,7	13780	100
XVIII	Шулявка і Сиредь дачні	2155	42,9	2175	43,4	16	0,3	266	5,3	390	8,0	5002	100
XX	Деміївський район . . .	4572	25,0	7294	39,9	5890	32,2	280	1,6	241	1,3	18277	100
XXII	Святошинський район .	1519	42,5	1543	43,3	155	9,4	158	4,4	194	5,4	3569	100
Частина міста з перевагою єврейської людности													
I	Н.-Фундуклеївськ. район	4468	16,4	9483	34,2	11390	41,0	1178	4,2	1241	4,5	27760	100
II	Старо-Київський " . .	4944	17,0	10232	35,0	11319	39,0	1355	4,7	1238	4,3	29088	100
III	Дворцовий район . . .	3118	13,7	8225	36,1	9821	43,1	675	2,9	958	4,2	22797	100
IV	Троїцький " . . .	1906	7,1	7151	26,8	16517	61,9	451	1,7	662	2,5	26687	100
V	Тарасівський " . . .	6065	23,6	4746	18,5	13193	51,3	821	3,2	851	3,3	25676	100
VIII	Гостинодворський район	4375	20,5	7659	35,9	8121	38,2	414	1,3	713	3,4	21282	100
XV	Плоський район	2915	16,0	5477	30,1	9039	50,1	263	1,4	450	2,4	18144	100
XVI	Подільський "	1745	7,0	4409	17,8	18164	73,6	156	0,6	201	1,0	24675	100

До табл. 21.

Діаграма 28.

Розміщення в м. Києві головних національностей у 1923 р.

Значіння чисел та літер ті самі, що й у попередній картограмі.

Взагалі, як і в 1919 р., ясно визначених що до національного складу районів у Києві було мало.

Що до Поляків, то вони в 1923 році містилися в Києві в тих самих районах, як і в 1917 р., але відсоток їх, відповідно до зменшення загальної кількості Поляків, значно зменшився.

Переважно Поляки жили в Нестеро-Фундуклеївському районі—4,3⁰/₀, в Старокиївському районі—4,7⁰/₀, в Галицькому—4,0⁰/₀, в Окол.-Либедському—5,1⁰/₀, на Солом'янці—4⁰/₀, Лукіянівці—4,2⁰/₀, на Сирці й Шулявці дачних—5,3⁰/₀, а також у Святошині—4,5⁰/₀ і в Пущі-Водиці—4,8⁰/₀ всього населення цих районів.

Що-ж до перегруповань між Росіянами та Українцями, то їх можна пояснити не тільки припливом української й відпливом російської людности, але переважно тим, що к 1923 року, коли зміцнилася українська державність, багато з уродженців Києва перестали називати себе Росіянами й почали називати себе, з огляду на нову кон'юнктуру, Українцями.

Взагалі треба сказати, що розміщення головних націй на території Києва перемінилося надзвичайно.

Вся краща Центральна частина міста, де раніше жили переважно Росіяне, і торговельні райони Подола, що межують з нею, показалися занятыми головно Євреями.

Російська людність розмістилась у районах, що оточують центр міста, а Українці, як і в 1919 році,—по околицях міста.

Порівнюючи ці перегруповання, що повстали в населенню Київ, з боку соціального та національного, ми повинні констатувати, певна річ, значне зрушення в бік демократизації соціальної структури суспільства. Але треба зазначити, що перегруповання національні в пореволюційний період показалися для Київ ще більш значними і більш глибокими.